

**כנס מחקרי מרצים
ופתיחת שנת הלימודים
תשפ"ו
מכללת סמינר הקיבוצים**

חוברת תקצירים

אוקטובר
2025

סבב ראשון: 10:30-12:00

1. מזכרון לפעולה: היסטוריה, חברה ודמוקרטיה

יו"ר: דלית וסרמן אמיר

נמרוד טל,

תודעה היסטורית ודמוקרטיה בתכנית הלימודים בהיסטוריה בישראל

המאמר בוחן כיצד מערכת החינוך הממלכתית-כללית בישראל משלבת את עקרון ההמשכיות והשינוי באמצעות פעולה אנושית בתכנית הלימודים בהיסטוריה, במטרה לטפח תודעה דמוקרטית. תוך הסתמכות על הוגים כגון ג'ון דיואי, מארק בלוך ופיטר סייס, המאמר מעריך את הפוטנציאל של תכנית הלימודים – או את היעדרו – לקדם את ההבנה שדמוקרטיה מעוצבת באופן מתמיד על ידי פעולתם של בני אדם.

המאמר טוען כי אף שהתכנית מדגישה ערכים דמוקרטיים בפרקים שונים, מהעת העתיקה ועד לסוף המאה ה-20, היא מוגבלת במימוש הפוטנציאל שלה לטיפול תודעה היסטורית המעודדת את התלמידים לראות עצמם כסוכנים של שינוי דמוקרטי. במיוחד, סוגיות קריטיות כגון יחסי יהודים-ערבים, או המתח בין זהותה היהודית והדמוקרטית של המדינה, לעיתים מוזנחות או אינן מקבלות עיבוד היסטורי, ובכך נפגעת ההבנה הכוללת של החברה הישראלית המודרנית כתוצר של תולדותיה.

ענבר שטיין,

הרקע החברתי של הפתגמים השומריים

הרצאה זו, המבוססת על עבודת התזה שלי, עוסקת בהקשרם החברתי של פתגמים שומריים, ובוחנת אותם משני היבטים: (1) ההיבט החברתי ההיסטורי, מבוסס הריאליה, המוצפן בפתגמים אלה, ו-(2) ההיבט הרעיוני, כלומר, התפיסות המשתקפות בפתגמים בנושאים חברתיים, כגון ריבוד חברתי ומוביליות.

לשם הניתוח האינטגרטיבי של הממצאים, סרקתי בשיטתיות כל אוספי הפתגמים השומריים הידועים, על בסיס מהדורותיו של החוקר בנדט אלסטר בספריו השונים. מתוך מאגרים אלה, דליתי את הפתגמים העוסקים בנושאים חברתיים, ומיינתי אותם לפי תת-נושאים. הפתגמים נבחנו לאורן של שתי תקופות עיקריות: תקופת אור 3 והתקופה הבבלית העתיקה.

בהרצאה אדגים כיצד פתגמים שומריים חושפים את נקודת המבט של אוכלוסיות מהמעמד הנמוך או הבינוני, אשר מיוצגות לעתים נדירות בספרות הזרם המרכזי, ומציגות עמדה רחוקה מלהיות שמרנית ולעתים אף חתרנית. סוגת הפתגמים שונה מסוגות אחרות בכך שנשמע בה קולם של מגזרים מושחקים, והיא נוטה לבטא ביקורת של השכבות הנמוכות על המעמד השליט. לאור הראיות הללו, אני מציעה שפתגמים אלה משקפים מסורת עממית, שאומצה על ידי הסופרים ולא נתחברה בבתי הספר לצורכי חינוך של סופרים שומריים.

יעל גולן, ורד רזניק

"יוצרים עתיד" - טיפוח סוכנות אזרחית-חברתית בקרב סטודנטים להוראה: תובנות מתוכנית בין-מוסדית ובין מגזרית

ההצעה עוסקת במחקר המלווה תכנית חדשה. "יוצרים עתיד" היא תכנית לחינוך אזרחי לדמוקרטיה במוסדות ההכשרה להוראה בישראל. את התכנית הקימו ד"ר יעל גולן (סמינר הקיבוצים) וד"ר ורד רזניק (האוניברסיטה העברית), במסגרת התכנית למנהיגות חינוכית באקדמיה, במכון מנדל. התכנית הוקמה בשנת תשפ"ה לנוכח האתגרים העומדים בפני החברה הישראלית המחייבים הרחבת תפקיד המורה לכדי אחריות ומעורבות אזרחית בחברה דמוקרטית.

"יוצרים עתיד" פועלת בזירת ההכשרה להוראה, תחום קריטי שנוטר בשולי השיח של עיצוב החברה הישראלית. שלב ההכשרה להוראה הינו קריטי לעיצוב תפקיד המורה בישראל ולהצמחת דור של אנשי ונשות חינוך המחויבים לקידום ערכי הדמוקרטיה כחלק בלתי נפרד מזהותם המקצועית. מיקוד בזירה זו הוא בעל פוטנציאל לחולל שינוי מערכתי עמוק, שישפיע על דמותה של מערכת החינוך לשנים רבות קדימה.

התכנית משלבת בין למידה אקדמית לבין התנסות מעשית באקטיביזם חברתי-אזרחי, ופועלת על פי העיקרון של "חיבור מבוסס פעולה" (connecting by acting). חיבור מבוסס עשייה משמעו יצירת קשרים משמעותיים בין אנשים דרך התנסות משותפת בעשייה. בניגוד למפגשים המתמקדים רק בדיאלוג או בלמידה תיאורטית, גישה זו מביאה אנשים מרקעים שונים לעבוד יחד למען מטרה משותפת.

בתכנית משתתפים סטודנטים וסטודנטיות מארבעה מוסדות להכשרה המשקפים מגזרים שונים בחברה הישראלית. בשנה"ל הבאה ישתתפו בתכנית שמונה מוסדות. התכנית פועלת במרחבי למידה משלימים: המרחב המוסדי – קורס אקדמי שנתי במוסד האם, המאפשר לכל מוסד ליישם את התכנית בהתאם לתפיסת עולמו ולצרכי הקהילה אותה הוא משרת. ובנוסף התכנית מתמקדת במרחב הבין-מוסדי. ימי למידה בין מוסדות שותפים ופיתוח יוזמות חינוכיות משולבות. המרחב הבין-מוסדי הוא ליבת התכנית. זהו מרחב ששובר מחיצות מגזריות ומקצועיות ויוצר דיאלוג אותנטי בין קבוצות שלרוב פועלות בנפרד.

המחקר המלווה את התכנית בוחן, בין היתר, פיתוח של סוכנות אזרחית-חברתית בקרב הסטודנטים המשתתפים בתכנית. נשאלת השאלה האם התפתחה אצל הסטודנטים אחריות אזרחית-חברתית וקהילתית? האם הורחב בעיניהם תפקיד המורה מעבר לגבולות הכיתה? האם החינוך נתפס ככלי לשינוי חברתי? כיצד משפיעה ההשתתפות בתוכנית על תפיסת הסטודנטים את תפקיד המורה כמנהיג חברתי-חינוכי? כמו כן אנו שואלות מה בתכנית אפשר את פיתוח תחושת הסוכנות האזרחית-חברתית? מה היו התנאים לכך?

המחקר עושה שימוש בשיטות מחקר משולבות הכוללות כלים כמותיים ואיכותניים:

1. ניתוח שאלונים מובנים לפני ואחרי הכנס.
2. ניתוח תוכן של דיונים ורפלקציות שנכתבו במהלך הכנס.
3. ניתוח תצפיות שנערכו במהלך הכנס לבחינת דינמיקה קבוצתית ותהליכי למידה. אנחנו בשלבים ראשוניים של ניתוח הנתונים ולכן לא מציגה ממצאים בשלב זה.

*הערה - ניתן לקיים בכנס הצגה קצרה של רבע שעה או מושב מלא בו ניתן להציג גם את המיזמים של הסטודנטים ואולי אף את הסטודנטים המובילים את התכנית בסמינר הקיבוצים.

2. חוקרים צעירים: היכרות עם תלמידי המחקר

יו"ר: רותי ברקאי

אבישי כהנא,
כל יוצר יולד את אימו

מנחה: אבנר פיינגלרנט
תוכנית: מדעי הרוח בגישה רב תחומית

ההרצאה תבחן את ז'אנר הדיוקן העצמיוהיומנים הקולנועיים מתוך נקודת מבט פסיכואנליטית ובפרט לאקאניאנית. דרך סרטים כמו Tarnation, Stories We Tell, Waltz with Bashir ואחרים, אבקש לשאול: האם התייעוד העצמי בקולנוע הוא ניסיון נרקיסיסטי לשחזר את מבטה של האם? האם הכשל בניסיון הזה הוא שמוליד שפה חדשה קולנועית, פואטית, ולעיתים גם הצעה לריפוי? ההרצאה תשלב בין תיאוריה לפרשנות אישית מתוך המקום שבו השפה נולדת מהשבר. אני עדיין בונה את זה, אבל זו רוח הדברים.

אלישבע אקווה-בן-טובים,
החסמים וההזדמנויות בפיתוח למידת חקר במדעים וסביבה, במגזר החרדי

מנחה: נועה אבראל אבני
תוכנית: חינוך סביבתי

למידת חקר היא גישה מרכזית בחינוך המדעי, המטפחת חשיבה עצמאית, ביקורתית ויצירתית. במגזר החרדי יישומה מצומצם, בגלל מתחים בין ערכי האמונה לידע המדעי. עם זאת, ישנה התייחסות תורנית-מדעית ענפה, המצביעה על אפשרות ללמידה מדעית מתוך עומק תורני.

מטרת המחקר היא לזהות חסמים והזדמנויות לשילוב למידת חקר במדעים וסביבה במגזר החרדי, מנקודת מבטם של מורי מדעים ורבנים. המחקר בוחן כיצד ניתן לחבר בין ערכי האמונה הדתית לעקרונות החקר המדעי, ולרתום מיומנויות חקר מהעולם החרדי לקידום למידה מדעית. בהתאם לכך נשאלו שאלות מחקר המתמקדות בתפיסות המשתתפים לגבי הקשר בין הצרכים והערכים של המגזר החרדי לעקרונות למידת החקר במדעים וסביבה והכלים הפדגוגיים והטכנולוגיים שיכולים לסייע ביישום למידת חקר במגזר החרדי.

גישת המחקר איכותנית פרשנית המתאימה להבנת סוגיות תרבותיות, חברתיות וערכיות. המחקר מבוסס על ראיונות עומק מתכנסים חצי-מובנים. ניתוח הנתונים ישלב מידע מתכניות לימודים במדעים.

ממצאים ראשוניים מהראיונות חושפים חסמים מרכזיים כגון חשש לפגיעה באמונה, המוביל לסינון תכנים מדעיים לא תואמים. למידת מדעים נתפסת ככלי משני המשרת את חיזוק האמונה בלבד. עם זאת, דווחה פתיחות ללמידת חקר מותאמת גיל וערכים, בעיקר בקרב מורים מוסים, המגלים גמישות כלפי למידה מדעית שמכבדת את התרבות החרדית. המחקר תורם להבנת הממשק בין חינוך מדעי לערכים מסורתיים, ומציע כיוונים לפיתוח גישות, תכניות ומודלים מותאמים למגזר החרדי ולקהילות שמרניות דומות.

סיגל כספי, כיצד משתקפת חווית הזהות המורכבת של אמניות ערביות בישראל, דרך ייצוג הגוף במנח אופקי?

מנחה: שחר אטואן

תוכנית: אוריינות חזותית

דמותה של האישה השוכבת, במנח אופקי, מהווה אחד הדימויים האיקוניים בתולדות האמנות המערבית. החל מונוס של טיצ'אן, דרך האודליסק של אנגר ועד לאולימפיה של מאנה - הגוף הנשי האופקי נוכח באופן עקבי בתולדות האמנות המערבית, ייצוג שנוצר בידי אמנים גברים ולמען המבט הגברי ההגמוני.

המחקר בודק את ההתמודדות של אמניות מהחברה את הערבית עם המורכבות בזהותן כנשים החיות במרחב של "שוליות כפולה" באמצעות בחירה מודעת למקם את גופן במנח המוכר של Reclinig Nude.

החידוש שאני מציעה במחקר הינו זיהוי המנח האופקי כפרקטיקה אמנותית משמעותית בעבודותיהן של האמניות מהחברה הערבית, דפוס. שטרם נחקר באופן ממוקד תורך הרחבת הדיון בשוליות הכפולה תוך התמקדות באסטרטגיית ייצוג ספציפית. המתודולוגיה איכותנית-חזותית המשלבת ראיונות בגישה הנרטיבית עם ניתוח חזותי פרשני.

אריג' סמעאן, הערכה בכיתה: בין תפיסה ליישום של מורים בתיכוניים כנסייתיים

מנחות: אירית לוי-פלדמן ותמר חן-לוי

תוכנית: הערכה בחינוך

הערכת בכיתה נחשבת לרכיב חיוני בתהליך ההוראה והלמידה, ומשפיעה באופן מהותי על קבלת החלטות פדגוגיות ועל הישגי תלמידים. תפיסות המורים כלפי הערכה משפיעות באופן משמעותי על ההערכה המיושמת בכיתה, אולם הקשר בין תפיסות ויישום אינו תמיד עקבי. זהות מקצועית ותרבות למידה ארגונית עשויות להשפיע על תפיסות המורים כלפי הערכה ועל אופן יישומה בכיתה. המחקר הנוכחי מתמקד בתיכוניים כנסייתיים בחברה הערבית, הידועים בהישגיהם הגבוהים אך נחקרו פחות בהקשר של הערכה.

מטרת המחקר: מחקר זה מבקש לבחון את הקשר בין תפיסות מורים ליישום ההערכה בכיתה בתיכוניים כנסייתיים. זאת תוך התמקדות בבחינת השפעתם של המשתנים: הזהות המקצועית של המורה ותרבות הלמידה הארגונית

שאלות מחקר:

1. האם ובאיזו מידה קיים קשר בין תפיסות המורים כלפי הערכה לבין יישום הערכת התלמידים בכיתה בתיכוניים כנסייתיים?
2. האם ובאיזו מידה קיים קשר בין זהות המורה המקצועית לבין יישום הערכת התלמידים בכיתה בתיכוניים כנסייתיים?
3. האם ובאיזו מידה קיים קשר בין תרבות הלמידה הארגונית הבית ספרית לבין יישום הערכת התלמידים בכיתה בתיכוניים כנסייתיים?
4. מהי התרומה של משתנים דמוגרפיים, זהות מקצועית ותרבות למידה ארגונית בניבוי הקשר בין תפיסות מורים כלפי הערכה ובין יישום הערכת תלמידים בכיתה?

מתודולוגיה: המחקר יתבצע בגישה כמותית ויכלול מדגם של כ-180 מורים מתיכוניים כנסייתיים בצפון הארץ, באמצעות דגימת כדור שלג. יועבר שאלון מכוון בהתאם למשתנים הנחקרים.

דילמות ומחשבות לדיון:

- ייחודיות ההקשר של בתי הספר הכנסייתיים: בתי ספר אלו נחשבים לאיכותיים ובעלי הישגים גבוהים. כיצד ה"אליטיזם" והציפיות הגבוהות בבתי ספר אלו משפיעים על תפיסות ופרקטיקות ההערכה? האם הלחץ להצטיינות דוחף לפרקטיקות הערכה מסוימות? האם ישנם תפיסות עולם ייחודיים לבתי ספר אלו שמשפיעים על האופן בו מורים תופסים ומיישמים הערכה?
- תרבות הלמידה הארגונית כגורם מאפשר או מעכב: באיזו מידה תרבות למידה ארגונית תומכת משפיעה על האופן בו מורים תופסים ומיישמים הערכה? מה קורה כאשר יש קונפליקט בין תרבות הלמידה הארגונית המוצהרת לבין הפרקטיקות הניהוליות והמבנים הארגוניים בפועל?

אפרת פס,

שינויים בתפיסות תפקיד, בפרקטיקות הוראה ובשיטות הערכה בקרב מרצים בעידן הבינה המלאכותית הגנרטיבית

מנחה: תמי זייפרט

תוכנית: טכנולוגיות בחינוך

הבינה המלאכותית הגנרטיבית (GenAI) משנה את פני ההשכלה הגבוהה ומציבה אתגרי הסתגלות משמעותיים לסגל האקדמי. כלים כמו ChatGPT ו-Claude משנים לא רק את דרכי ההוראה, אלא גם את האופן שבו מרצים תופסים את תפקידם, מפתחים חומרי למידה ומבצעים הערכה. מחקרים עדכניים מדגישים כי שילוב מוצלח של GenAI מותנה לא רק בשליטה טכנית, אלא גם באוריינות ביקורתית, באתיקה פדגוגית ובתמיכה מוסדית רחבה (Chiu, 2024; Mishra & Oster, 2023; Mah & Groß, 2024).

המחקר הנוכחי, בוחן את תרומת השימוש בכלי GenAI לשינויים בתפיסות מקצועיות, בדרכי ההוראה ובשיטות ההערכה בקרב מרצות ומרצים במוסדות להשכלה גבוהה בישראל.

המחקר מתמקד בשלושה תחומים מרכזיים:

(א) שינויים בזהות המקצועית ובתפיסת התפקיד של המרצה;

(ב) התאמות פדגוגיות ושינויים בפרקטיקות הוראה;

(ג) אתגרים בשיטות הערכה ומדידת הישגים בעידן ה-GenAI.

שאלת המחקר הראשית בוחנת אילו שינויים חלים בתפיסות התפקיד, פרקטיקות ההוראה ושיטות ההערכה של מרצים בעקבות השימוש בכלי GenAI. המחקר התבצע בגישה משולבת (mixed methods) וכלל שאלון כמותי וראיונות עומק חצי-מובנים עם מרצים מדיסציפלינות מגוונות ומוסדות שונים להשכלה גבוהה. המדגם כלל 206 משתתפים, והראיונות נערכו עם מרצות ומרצים ממגוון תחומי דעת ורמות ניסיון שונות. השאלון, מבוסס על כלים מתוקפים ממחקרים קודמים (Al-Zahrani & Alasmari, 2024; Mah & Groß, 2024), ובוחן שישה תחומים: רקע ושימוש בכלי GenAI, רמת אוריינות דיגיטלית, תפיסות תפקיד המרצה, פרקטיקות הוראה, תפיסות הערכה, וצרכי פיתוח מקצועי. שילוב השיטות איפשר הבנה רב-ממדית של מגמות ההטמעה והמשמעויות החינוכיות הנלוות לה.

המחקר מגלה כי מרצים רבים כבר עושים שימוש ב-GenAI, בעיקר בתכנון קורסים, הפקת חומרים ומתן משוב, ובמידה הולכת וגדלה גם בהוראה פעילה ובהנחיית סטודנטים. מרבית המרצים מדווחים על מעבר הדרגתי מתפקיד של "מעביר ידע" לתפקיד של מנחים, מפתחי חשיבה ומודל לשימוש אתי בטכנולוגיה.

לצד יתרונות כמו חיסכון בזמן, העשרה פדגוגית וגיוון שיטות ההוראה, עולים גם אתגרים של יושרה אקדמית, צורך בהתאמת שיטות הערכה, ופערים ברמות האוריינות הדיגיטלית והמסוגלות העצמית. נמצא קשר מובהק בין אוריינות דיגיטלית גבוהה לבין רמת שילוב אפקטיבית של הכלים בהוראה.

במישור ההערכה עולה צורך גובר בהתאמת השיטות הקיימות למציאות החדשה, תוך מעבר ממשימות מסורתיות למשימות מורכבות, תהליכיות ואותנטיות, המעודדות חשיבה ביקורתית ומודעות לשימוש בכלים. עם זאת, ניכר היעדר מדיניות מוסדית סדורה וספקות בנוגע ליושרה אקדמית (Mah & Groß, 2024; Mishra & Oster, 2023).

המחקר שואף להציע מפת דרכים מוסדית ופדגוגית להתמודדות עם האתגרים וההזדמנויות של עידן ה־GenAI. ממציאו צפויים לתרום לפיתוח מודלים של הכשרה מקצועית, קווים מנחים להערכה, ועקרונות לשילוב מושכל של טכנולוגיות גנרטיביות בהשכלה הגבוהה. בכנס יוצגו ממצאים מעמיקים של כלל הנתונים הכמותיים והאיכותניים.

מילות מפתח: בינה מלאכותית גנרטיבית, השכלה גבוהה, זהות מקצועית, מדיניות מוסדית, פדגוגיה דיגיטלית, צ'אטג'יפטי, שיטות הערכה, תפקיד המרצה.

מקורות:

Al-Zahrani, A. M., & Alasmari, T. M. (2024). Exploring the impact of artificial intelligence on higher education: The dynamics of ethical, social, and educational implications. *Humanities and Social Sciences Communications*, 11(912), 1-12. <https://doi.org/10.1057/s41599-024-03432-4>

Chiu, T. K. F. (2024). Future research recommendations for transforming higher education with generative AI. *Computers and Education: Artificial Intelligence*, 6, 100197. <https://doi.org/10.1016/j.caeai.2024.100197>

Mah, D. K., & Groß, N. (2024). Artificial intelligence in higher education: Exploring faculty use, self-efficacy, distinct profiles, and professional development needs. *International Journal of Educational Technology in Higher Education*, 21(58), 1-17. <https://doi.org/10.1186/s41239-024-00490-1>

Mishra, P., & Oster, N. (2023). Developing a Teaching Compass in the Age of AI: A Concept Paper Focusing on Teacher Competencies. Arizona State University. Prepared for the OECD Future of Education and Skills 2030 Global Forum on Implications of the Use of Generative AI for Teaching and Learning.

נועם אברהמי,

בין משחק למציאות: על הכניסה והיציאה של השחקנים ממשחק תפקידים החי והמטען החומרי והנפשי שנודד איתם

מנחה: יפתח רון

תוכנית: מדעי הרוח בגישה רב תחומית

העבודה מתמקדת בחוויית המשחק של שחקני משחקי תפקידים חיים (LARP), משחקים בהם שחקנים מגלמים דמויות, ובהם הם חולקים את עולמם הדמיוני זה עם זה, בהגדרת הגבול בין המציאות למשחק, ובמאפיינים טרנספורמטיביים הנודדים עם השחקן מהמציאות של חיי היומיום אל המשחק ובחזרה.

שאלת המחקר שלי היא: מהם תהליכי הכניסה והיציאה מהמשחק של שחקני משחקי תפקידים חיים וכיצד הם משפיעים על השחקנים במשחק ובמציאות חייו הרגילה? כיצד שחקנים שונים חווים תהליכי מעבר אלו? כיצד השחקן חווה ומבין את המשחק דרכם? מהן האיכויות הטרנספורמטיביות של חווית המשחק ותהליכי הכניסה והיציאה ממנו?

העבודה כוללת רכיב עיוני ורכיב אמפירי. החלק התיאורטי יבחן את מושג המשחק בפסיכואנליזה באמצעות "אובייקט המעבר" של דונלד ויניקוט, ובאנתרופולוגיה, דרך הגותו של יוהאן האוזינחה, תוך דיון ב"מעגל הקסמים" - המרחב הנפשי והפיזי בו נוצר המשחק. החלק האמפירי יתבסס על עשרה ראיונות עומק עם שחקנים, תוך שימוש במתודולוגיה איכותנית-פנומנולוגית המתמקדת בזיכרון החוויתי של השחקנים.

בשילוב רכיבים אלה המחקר מבקש לחשוף את האופנים שבהם חוויה מדומיינת מייצרת ממשות חדשה, ומציע דיון במשחק כתווך תרבותי, אישי ונפשי המאפשר שינוי, ייבוא משמעות, והבניה מחודשת של חיי היומיום.

3. טבע, טכנולוגיה וחינוך: מפגש בין עולמות

יו"ר: הדס שחורי

נטע בר-יוסף פז,

**מזיקים, מינים פולשים, טינופת וארץ הקודש:
"ניהול הסכסוך" בכתיבת הטבע של מאיר שלו**

שני ספריו של מאיר שלו "הדבר היה ככה" (2009) ו"גינת בר" (2017) מציעים כר נרחב לבחינת הממשקים בין ציונות, אקולוגיה והיחסים המורכבים בין האדם לטבע. אף שהספרים משתייכים לסוגות שונות-ממזר וממזר-טבע- לשני הספרים יסודות ביוגרפיים מוצקים ונטייה לריאליזם. כמו-כן, החיבור החזק של המספר לטבע היותר-אנושי - לאדמה, לצמחים ולבעלי החיים - הוא ציר תמטי מרכזי בשניהם.

מחקר זה מבקש למקם את יצירותיו של שלו במסגרת מחקר פוסט-קולוניאליזם סביבתי. בעזרת תיאוריות כמו "הדמיון הסביבתי", לימודי שינויי-אקלים-ילידים וחקר מזיקים ומינים-פולשים בהקשרים תרבותיים, המחקר בוחן כיצד יצירות אלו מתארות מחדש את היחס הציוני לאדמה ואת הנזקים הסביבתיים והקולוניאליים הכרוכים בכך. הניתוח מתמקד בשני סמלים מרכזיים: שואב-האבק ב"הדבר היה ככה" והמדשן (קומפוסטר) ב"גינת בר" כל אחד מהם משמש כמטפורה להתמודדות עם "לכלוך" - בין אם מדובר במושגים פיזיים, סביבתיים או לאומיים - וכאמצעי לחקירה של זהות לאומית ויחסים בין בני אדם לטבע. שואב-האבק מדגיש את המאמץ הציוני "לנקות" את הארץ ולמחוק את נוכחות הפלסטינים, בעוד המדשן מסמל אפשרות של התחדשות, טרנספורמציה וקיום משותף. נוסף לכך, הספרים עוסקים במאבקים מול מזיקים ומינים פולשניים של צמחים ובעלי-חיים באמצעות שפה צבאית, המהדהדת את הקונפליקט הישראלי-פלסטיני כמאבק בלתי פוסק.

מאמר זה טוען כי בעוד ספריו של שלו מוצגים כלא-פוליטיים, שניהם מדמיינים מחדש את הפרויקט הציוני ואת השפעותיו על האדמה, הטבע והאנשים (הילידים והלא-ילידים). זאת באמצעות דימויים מורכבים של היחסים ולעיתים היריבות, בין בני האדם לבין הטבע הסובב אותם, אשר לעיתים קרובות מתואר כלכלוך, ובין מינים - המסומנים כילידים, פולשים או מזיקים. קריאה בגישת הביקורת האקולוגית בטקסטים אלו חושפת את עמדתם האמביוולנטית כלפי הציונות. עמדה זו מבטאת אהבת מולדת כנה הכרוכה בקשר תרבותי לטקסט התנ"כי, ובד בבד מכירה בנזקים סביבתיים הקשורים באי-הצדק הקולוניאלי שהפרויקט הציוני אחראי לו.

שלו קורא תיגר על הנרטיב הציוני המסורתי ומציע נקודת מבט מורכבת על העבר, ההווה והעתיד של הארץ. באמצעות השימוש במטפורות ובהומור, הוא מצביע על חשיבות החיבור בין האדם לטבע וקורא לכינון יחסים חדשים בין האדם לסביבתו.

אדיב גל,

שיעור שלא נשכח: חוויות מבוגרים מתוכנית סביבתית בכיתה

מחקר זה חקר את ההשפעה לטווח הארוך של תוכנית החינוך הסביבתי "הבז האדום" על בוגרים שהשתתפו בה בכיתה ה' בבית הספר בו למדו. מטרת המחקר היו להבין: (1) אילו זיכרונות אישיים נשאו איתם הבוגרים מניסיונם בתוכנית, וכיצד אלו עיצבו (2) את ערכיהם הסביבתיים ואת התנהגותם הפרו-אקולוגית בבגרותם.

מתודולוגיה: הגישה המחקרית הייתה איכותנית המבוססת על נרטיבים אוטוביוגרפיים. באמצעות מדגם "כדור שלג", גויסו 12 משתתפים (גיל +30) שהתעניינו לשחזר את חוויותיהם ככיתה ה' בתוכנית החינוכית שנלמדת בבית הספר משנת 1996 ואילך. איסוף הנתונים נעשה באמצעות ראיונות חצי-מובנים. כל ראיון תיעד רקע אישי, זיכרונות מרכזיים, השפעות על התנהגות ואמונות סביבתיות ושאלות רפלקטיביות.

הראיונות הוקלטו, תומללו ונותחו בעזרת ניתוח תמאטי אינדוקטיבי בשתי סבבי קידוד. בסבב הראשון זוהו קטעי טקסט מרכזיים, ובסבב השני גובשו חמש תמות עיקריות.

ממצאים עיקריים:

1. כוח הלמידה החווייתית: המשתתפים זוכרים באופן חזק פעילויות מעשיות (בניית תיבות קינון, תצפיות עם משקפות), אף שהידע המדעי המדויק נשכח. חוויות אלו הגבירו מעורבות רגשית ויצרו זיכרונות חדים.
2. חשיבות שיתוף הפעולה: עבודת הצוות-בין תלמידים, מורים והורים-העצימה את תחושת השייכות וההנאה. מפגשי "יום הבז" בסוף השנה בו התלמידים מדריכים מאות אורחים הבליטו את ערך השותפות הקהילתית.
3. גשר בין תיאוריה לפרקטיקה: היישום בשטח (התקנת תיבות קינון, מעקב אחר הבזים האדומים) חיבר בין ידע תיאורטי לבין תוצאות מוחשיות, והגדיל תחושת משמעות ותפיסה של יכולת להשפיע.
4. התפתחות מסוגלות עצמית וביטחון: המשתתפים דיווחו על צמיחה באמונה ביכולתם להוביל פרויקטים, דיבור לפני קהל והובלת יוזמות - מיומנויות שנרכשו כבר בגיל 11.
5. ערכים: ערכי שימור, כבוד לטבע ואחריות אקולוגית שלוו את התוכנית נשמרו בבגרות. אף שהתוכנית לא הניבה בהכרח התנהגויות פרו-סביבתיות עקביות, נותרה אצל רבים המוטיבציה לפעול לשמירה על המגוון הביולוגי.

מסקנות:

התוכנית יצרה "עיון" חווייתי-רגשי חזק, שהשאיר חותם על עיצוב ערכים ומיומנויות ניהול ופעולה. עם זאת, כדי לתרגם את הזיכרונות והערכים להתנהגות מתמשכת, נדרשת הטמעה ארוכת-טווח. חיזוק תכניות המשך, ליווי חונכות והזדמנויות לתרום מעשית לאורך הלימודים ומחוצה להם. מחקר זה ממליץ על שילוב פעילויות חווייתיות מובנות בתכניות חינוכיות, יצירת מעגלי חונכות ושימור קשר עם בוגרים כדי לחזק את ההשפעה המתמשכת של חינוך סביבתי.

דנה שחייני ואדיב גל, הדרך לקבלה: חקר תהליך ההסתגלות של פרחי הוראה לכלי בינה מלאכותית

המחקר הנוכחי עוסק בהתמודדות של פרחי הוראה בשנתם הראשונה במכללה עם חשיפה ראשונה לכלים מבוססי בינה מלאכותית. ובאופן שבו חשיפה זו מעצבת את עמדותיהם ונכונותם לשלב כלים אלה בהוראה עתידית. שאלת המחקר היא: מהם המאפיינים של התהליך שעוברים מורים לעתיד בעת היכרות עם כלי בינה מלאכותית וכיצד תהליך זה משפיע על תפיסת התועלת וקלות השימוש של הטכנולוגיה בהקשר החינוכי?

המסגרת התיאורטית נשענת על מודל קבלת הטכנולוגיה (TAM) המדגיש את תפיסת קלות השימוש (Perceived Ease of Use) את התועלת הנתפסת (Perceived Usefulness) כגורמים מכריעים באימוץ טכנולוגיות. המחקר מרחיב את המודל באמצעות ניתוח איכותני, תוך התמקדות בהיבטים רגשיים, אתיים ופדגוגיים אשר לרוב אינם באים לידי ביטוי במחקרים כמותיים.

המחקר התבצע במסגרת קורס באקולוגיה בפקולטה למדעים במכללה, והשתתפו בו 38 סטודנטיות וסטודנטים בשנתם הראשונה ללימודים. הסטודנטים התנסו בשילוב שני כלי בינה מלאכותית: ChatGPT ו-Vidnoz אותם הפעילו הסטודנטים בארבע משימות לימודיות. כלי המחקר כללו ניתוח של 114 ציורים, הסברים כתובים, ומשובי קורס. ניתוח הנתונים התבצע בגישת ניתוח תמתי איכותני.

הממצאים מצביעים על תהליך הסתגלות בשלושה שלבים: השלב הראשון כלל בלבול, רתיעה וחשש. בשלב השני היה מעבר המאופיין בסקרנות וגילוי. ולבסוף, בשלב השלישי נראתה קבלה שנבנית מתוך תחושת מסוגלות ואחריות חינוכית.

הסטודנטים הדגישו את תרומתה של הבינה המלאכותית להשראה רעיונית, להתייעלות ולתכנון הוראה. לצד זה הם הביעו חששות מתלות בטכנולוגיה, מאובדן חשיבה ביקורתית ומפגיעה באינטראקציה בין-אישית. הם הדגישו את תפקיד המורה כמנחה לשימוש מושכל בטכנולוגיה.

מסקנות המחקר מדגישות את חשיבות ההדרכה המובנית וההתנסות המעשית ככלים לפיתוח אוריינות בינה מלאכותית, לצד טיפוח חשיבה ביקורתית ואחריות אתית בקרב מורים לעתיד. ממצאים אלו עשויים לתרום לעיצוב תוכניות הכשרה חדשניות המשלבות טכנולוגיה באופן מושכל.

4. תמיכה רב-מימדית בחינוך: מענים חינוכיים בעידן אתגרים

יו"ר: ורד שומרון

מעין בלומנפלד,

שימוש במפת מושגים לבחינת עמדות של צוותים חינוכיים במסגרות מכילות עבור תלמידים על הרצף האוטיסטי

ברחבי העולם, הכלה התבססה כפילוסופיה וכפרקטיקה נפוצה להשמת תלמידים על הרצף האוטיסטי (ASD) בבתי ספר יסודיים. בעוד שפילוסופיית ההכלה מקודמת על ידי אנשי טיפול, הורים ואנשי חינוך, מעט מאוד ידוע על אופן יישום עקרונותיה על ידי הצוותים החינוכיים המעורבים בתהליך מורכב זה.

מטרת מחקר זה הייתה לבחון את תפיסותיהם של חברי צוות חינוכי מגוונים: מנהלי בתי ספר, מורים ומשלבות לגבי תפקידם בתהליך ההכלה שבו הם משתתפים. במחקר השתתפו 39 אנשי חינוך: 10 מנהלי בתי ספר, 11 מורים ו-18 משלבות. עם כל אחד מהמשתתפים נערכו ראיונות באמצעות מפת מושגים, בשיטת ConSAT. מחקרים קודמים בתחום התבססו בעיקר על שימוש בשאלונים ובראיונות עם שאלות ישירות בנושא. במחקר הנוכחי, לעומת זאת, נעשה שימוש במתודולוגיית ConSAT לחקירת תפיסות המוראיינים לגבי הכלת תלמידים על הרצף האוטיסטי בכיתותיהם, כיצד הם תופסים את תפקידם בתהליך זה. כל משתתף התבקש ליצור מפה ויזואלית המייצגת את רעיונותיו בנוגע להכללת תלמידים עם ASD בכיתות רגילות באמצעות רשימת מושגים המייצגים תהליכי הכלה. בנוסף, כל משתתף התבקש להגדיר את 19 מושגים.

הממצאים העלו כי מנהלי בתי הספר, המורים והמשלבות לא חלקו תפיסות דומות בנוגע לתהליך ההכלה ולחלוקת תפקידיהם הספציפיים: חלוקת אחריות ותפקידים - משלבות ייחסו לעצמן באופן דומיננטי את כל הפעולות הנדרשות להכלה, בעוד שמורים העדיפו אחריות משותפת עם המשלבות בהתאמת הסביבה לתלמיד. מנהלי בתי הספר הציגו תפיסה מערכתית של חלוקת התפקידים בין אנשי המקצוע השונים; מיקום התלמיד - משלבות נטו למקם את התלמיד במרכז ובקרבתן. המורים הציגו מגוון אפשרויות במיקום התלמיד: בסמיכות, קרוב כאשר המשלבת באמצע, או במרחק. מנהלי בתי הספר העדיפו למקם תלמידים משולבים הרחק מצוותי החינוך; הסכמה בין קבוצות - נתונים הראו הסכמה בין הקבוצות רק לגבי המושג "התאמות", עם הסכמה חלקית או חוסר הסכמה מוחלט לגבי מושגים אחרים. מושגים שבהם נמצאה אי-הסכמה משמעותית מצביעים על מורכבות רבה יותר בתהליך ההכלה ומחייבים התייחסות במדיניות בהנחיות.

המסקנות המרכזיות ממחקר זה מתייחסות למתודולוגיית ConSAT המקדמת באופן משמעותי את הבנתנו את מורכבות תהליך ההכלה. זוהי מתודולוגיה שימושית ללכידת תפיסות המוראיינים לגבי הכלה מבלי להישען על תשאול ישיר. בנוסף, תוצאות המחקר מצביעות על הצורך בהגדרת חלוקת האחריות בתוך בית הספר ובהבטחת היכרות ושיתוף של פילוסופיית ההכלה בקרב כל המעורבים בתהליך. לבסוף, קיים צורך להרחיב את תוכניות ההכשרה של הצוותים החינוכיים כך שיקללו תיאוריה ופרקטיקה בנוגע להכלה מוצלחת של תלמידים על הרצף האוטיסטי במערכות חינוך כלליות.

ניסים אבישר, דנית בן עמר-שכטמן ומיכל לוי-קרן

מכללה במלחמה: מצוקות נפשיות בקרב סטודנטים וסגל בעקבות מלחמת חרבות ברזל

אירועי ה-7/10/2023 והמלחמה שפרצה בעקבותיהם הובילו לפגיעות מגוונות באיכותן ובעוצמתן בישראלים רבים. גם בין אלה שאינם נמנים על הנפגעים הישירים, רבים חוו השפעות רגשיות שליליות עקב המצב, ובכלל זה תגובות מתח ולחץ, חרדה ודיכאון ואף תסמינים פוסט-טראומטיים. מחקר זה מתבסס על הכרה בייחודיות, בחשיבותו ובערכו המוסף של שדה החינוך בפיתוח חוסן אישי וקהילתי.

המחקר נערך במכללת סמינר הקיבוצים ופנה לכל באי המכללה במטרה להעריך את היקף ואת איכות הפגיעות הנפשיות בקרב סטודנטים (מתואר ראשון ושני) וסגל, אקדמי ומנהלי. נאספו 643 שאלונים, מתוכם 469 סטודנטים לחינוך ו-174 חברי סגל אקדמי ומנהלי. נמצא כי בקרב הסטודנטים רמות המצוקה גבוהות בהרבה מאלה הנחוות בקרב הסגל (אקדמי ומנהלי). הממצאים שהתקבלו חושפים תמונה מדאיגה ביותר: למעלה מ-70% מהסטודנטים חוו חרדה ברמה חמורה ביותר (extremely severe) ולמעלה מ-60% מהם חוו לחץ ודיכאון במידה כזו. בנוסף, למעלה ממחציתם עמדו בסף המינימלי לאבחנת פוסט-טראומה (PTSD). נתונים אלה מתעצמים עוד כשמדובר בסטודנטים שנחשפו לפגיעה קרובה יותר במהלך המלחמה.

הממצאים מדגישים את הצורך הדחוף בהטמעת חינוך מודע טראומה כחלק אינטגרלי מהכשרת המורים ובמערכת החינוך הישראלית כולה. צוות המחקר קורא למכללות להכשרת מורים לאמץ בדחיפות גישה מערכתית הכוללת: שילוב תכנים על השפעות טראומה במסלולי ההכשרה, פיתוח מיומנויות ויסות רגשי כחלק מהכשירות המקצועית, יצירת מערכי תמיכה מוסדיים, והתאמת ההתנסות המעשית למצבי חירום.

בטי שרייבר, דנה וינטר-קארו, אלמוג פלד, ג'מילה ברייר,

שילוב בוטים בלמידה לקידום תפקודים ניהוליים: שלושה תיאורי מקרה

שילוב בוטים בלמידה לקידום תפקודים ניהוליים: שלושה תיאורי מקרה. מטרת מחקרים אלו היא לבחון את תרומת השימוש באוטומציות ובוטים לצורך קידום תפקודים ניהוליים לצרכים מגוונים בכיתה. תפקודים ניהוליים כוללים מיומנויות כמו אתחול משימות, אמדן זמן, התמדה וזיכרון עבודה. תלמידים עם ADHD ולקויות למידה מתקשים לעיתים קרובות בתחומים אלו, מה שפוגע ביכולת ההתמודדות שלהם עם דרישות לימודיות. בשנים האחרונות, בוטים חינוכיים מבוססי בינה מלאכותית משולבים בלמידה כתמיכה אישית, מיידית ומותאמת לקידום תפקודים אלו.

מקרה 1 - בוט כיתתי לשיפור אתחול משימות ואמדן זמנים

בכיתה ג' הטרוגנית במרכז הארץ שולב בוט ("דובי") שהוקרן בתחילת כל שיעור, הציג את נושאי השיעור, ציוד נדרש וטיימר, וליווה במשוב חיובי. הבוט תרם לשיפור הארגון בכיתה, צמצם עומס קוגניטיבי וסייע לתלמידים להתחיל משימות בזמן. הילדים יצרו קשר רגשי עם הבוט, שהפך לדמות משמעותית עבורם.

מקרה 2 - בוט מותאם לתלמידה עם הפרעת קשב

בכיתה ב', תלמידה עם ADHD התמודדה עם משימות קריאה בערבית באמצעות בוט וירטואלי מותאם. הבוט אפשר שליטה בקצב הלמידה, בחירת דמות מלווה, והעניק משפטי עידוד. הפיתוח נעשה באמצעות טכנולוגיות כמו ID-D, והשימוש בו הפחית לחץ, שיפר זיכרון עבודה והתמדה. ההתאמה האישית של הבוט הוכיחה עצמה כחיונית.

מקרה 3 - צ'טבוט בליווי שיעורי בית

תלמיד בכיתה ב' התקשה בהכנת שיעורי הבית. שילוב בוט וירטואלי מתפקד כעוזר אישי כלל טיימר, הפסקות משחק, משפטי עידוד ושיח חברי. המחקר, שהתבסס על תצפיות וראיונות, הראה שיפור באמדן זמן, התמדה וקשר רגשי חיובי בין התלמיד לבוט.

סיכום: שלושת המקרים מדגימים כיצד בוטים יכולים לתרום לקידום תפקודים ניהוליים בלמידה, במיוחד בקרב תלמידים עם קשיים. החשיבות בהתאמה אישית של הבוט, שילוב תזכורות חזותיות, עידוד והתייחסות לרגשות עולה כמסקנה מרכזית. בעידן של התקדמות טכנולוגית מהירה, הבוטים מציעים פוטנציאל חינוכי משמעותי שיש להמשיך ולחקור.

5. מהמישור למרחב, מהמקומי לגלובלי: פדגוגיה בעולם משתנה

יו"ר: שירלי אסתר כהן

ליאורה לזין, איריס שרייבר,

**לגעת בגיאומטריה: הבנייה והעברת ידע מהמישור למרחב בלמידה פעילה ופיזית
בשילוב הדפסה בתלת־ממד**

"הוראת המתמטיקה במוסדות להשכלה גבוהה מתאפיינת לרוב בלמידה עיונית, תוך שימוש בייצוגים פורמליים וחשיבה סימבולית. מחקר זה בוחן מודל הוראה חדשני וייחודי ללמידת גיאומטריה, המשלב למידה פעילה, חוץ-כיתתית, פיזית ודיגיטלית, המשלבת הדפסה בתלת־ממד ובנייה ממשית של כיפה גיאודזית.

עיון במחקרי חינוך מתמטי מגלה הסכמה מועטה באשר למנגנוני העברת ידע ולתנאים המאפשרים את התרחשותה. במחקר זה, אנו מאמצות את הגדרתם של [Hohensee & Lobato, 2021], לפיה העברת ידע מתמטית היא תהליך דינמי שבו הלומד מכליל למידה מהקשר אחד ויוצר משמעות חדשה בהקשר אחר. בתפיסה זו, אופי החשיבה והפעולה חשובים יותר מהביצוע הסופי, והדגש עובר מיישום של ידע להבניה שלו.

למידת גאומטריה באמצעות מודלים פיזיים מוחשיים מזמנת חקירה רב-חושית המובילה לתובנות מתמטיות חדשות [Palatnik et al., 2023]. בהתאם לכך, אנו בוחנות כיצד למידה פיזית (embodied learning) המערבת תנועה, בנייה, שיח קבוצתי וחקר מתמטי פעיל, מאפשרת לסטודנטים ליישם ידע גיאומטרי שנרכש במישור וליצור הבנה חדשה במרחב. בהקשר זה, תיאוריית העברת ידע כדרך פעולה פיזית (Nathan - transfer as embodied, 2021 & Alibali) מדגישה את המיפוי בין ייצוגים ומופעים שונים של מושגים מתמטיים כגון, שרטוטים, מדידות, חישובים, דגמים פיזיים, ואף פעולות גופניות.

מטרת מחקר זה היא לבחון כיצד סטודנטים להוראת מתמטיקה בונים ידע גיאומטרי מרחבי מתוך השתתפות בפעילות למידה פעילה ופיזית הכוללת בנייה של כיפה גיאודזית וחקירתה. המחקר מתמקד בתהליכי העברת ידע מגיאומטריה במישור לגיאומטריה במרחב, במאפיינים של למידה פיזית (embodied learning) כפי שהם באים לידי ביטוי במהלך הפעילות, ובתפיסות הסטודנטים לגבי חווית הלמידה הייחודית.

הפעילות נערכה במסגרת קורס לסטודנטים להוראת מתמטיקה לעל-יסודי. הסטודנטים התנסו בבנייה של כיפה גיאודזית בקוטר שלושה מטרים, אשר הוקמה על מדשאת המכללה, תוך שימוש במחברים שהודפסו בתלת־ממד ובמוטות עץ. תהליך זה דרש מהם לתרגם ייצוגים דו־ממדיים לתלת־ממדיים, ולחקור מושגים גיאומטריים באמצעות תנועה, שיח קבוצתי ומדידה בפועל.

במחקר משתתפים כ־15 סטודנטים. איסוף הנתונים כולל תצפיות על הפעילות, יומני חוקר, דפי חקר ופתרון בעיות, ושאלון עמדות ורפלקציה על החוויה הפיזית, השיח המתמטי וההיבטים הפדגוגיים של הלמידה. ניתוח הנתונים הינו בגישה איכותנית, תוך חיפוש אחר מופעים של למידה פיזית, חיבורים בין הקשרים מתמטיים, ותהליכי חשיבה קבוצתיים. בנוסף, נבחנו האופנים שבהם הסטודנטים מבטאים הבנה מתמטית דרך פעולה, תנועה, שיח ושימוש באובייקטים. שאלון הרפלקציה מנותחים הן מבחינה תיאורית (כמותית) והן איכותנית, במטרה להבין את חווית הלמידה מהפרספקטיבה של הלומדים עצמם.

בהרצאה תוצג הפעילות, לצד המסגרת התיאורטית וממצאי המחקר. המחקר שואף לתרום להבנה על למידה פעילה במתמטיקה בהכשרה להוראה, ולבחון את האפשרויות הגלומות בפעילות למידה מרחבית ופיזית כמרחב ללמידה מתמטית משמעותית.

* הערה: לכותבות תרומה זהה למחקר.

דפנה יצחקי, ג'ניפר רוז אמנט,

"לעבור לאנגלית או לספרדית זו אפליה":

מבט פדגוגי וסוציולשוני על אנגלית כשפת הוראה EMI בקטלוניה

אנגלית כשפת הוראה (EMI – English Medium of Instruction) הפכה לתופעה עולמית רווחת, המשנה את שדה ההשכלה הגבוהה (Dafouz & Smit, 2020). מאז סוף שנות ה-90 EMI התפתחה במהירות ברחבי אירופה, ומשם התפשטה לאסיה, אמריקה הלטינית והמזרח התיכון. בשנת 2019 דווח על למעלה מ-8,000 תכניות הוראה באנגלית באירופה, עם הולנד, גרמניה ושוודיה כמובילות. בספרד חלה עלייה חדשה: שיעור תוכניות המאסטר באנגלית עלה מ-10% בשנת 2013 ליותר מ-30% בשנים האחרונות, כאשר קטלוניה מהווה מוקד מרכזי במעבר זה (Sabaté-Dalmau & Moncada-Comas, 2023).

מטרת המחקר: המחקר בוחן את יישום ה-EMI בקטלוניה תוך התמקדות במעמדה של האנגלית כשפה בינלאומית, ובהשפעתה על השפות המקומיות. בקטלוניה, בה מתקיים מפגש דינמי בין קטלאנית, ספרדית ואנגלית, השיקולים הפדגוגיים משולבים בשאלות של זהות לאומית ומדיניות לשונית.

שאלות המחקר:

מהו תפקידה של האנגלית בקורסי EMI בקטלוניה, בהקשרים של:

1. פיתוח כישורים בינלאומיים ומקומיים

2. שפות הדוברים - שפות רוב ומיעוט

(המחקר הוא חלק מפריקט השוואתי עם ישראל, אך ההרצאה תתמקד בקטלוניה בלבד).

מתודולוגיה: הנתונים מבוססים על:

- ראיונות עם סטודנטים (קטלאנים וזרים) הלומדים באוניברסיטה ציבורית בקטלוניה, שלמדו לפחות שני קורסים באנגלית במהלך השנה השנייה או השלישית לתואר
- מסמכי מדיניות לשונית באקדמיה הקטלאנית.
- שאלונים לסטודנטים בקטלוניה ובישראל, אך ממצאיהם לא יוצגו בהרצאה זו.

ממצאים: מניתוח ראיונות הסטודנטים והמסמכים יידונו שני הממצאים הבאים:

1. הקורסים באנגלית נמצאו כמכוונים מאוד לתוכן הקורס, כמעט ללא דגש פדגוגי ישיר על פיתוח מיומנויות באנגלית.
2. תפקידה הבינלאומי של אנגלית נמצא במתח מול סוגיות של זהות לאומית ונאמנות לשונית, בעיקר בהקשר לשפה הקטלנית. ממצאים אלו יידונו באמצעות המושג "אידיאולוגיות לשוניות" על פי Jaspers, 2024.

מקורות:

Dafouz, E., & Smit, U. (2020). Road-mapping English medium education in the internationalised university. Palgrave MacMillan.

Jaspers, J. (2024). Monolingual Policies in Multilingual Schools. Oxford University Press.

Sabaté-Dalmau, M., & Moncada-Comas, B. (2023). Exploring the affordances of multimodal competence, multichannel awareness and plurilingual lecturing in EMI. System, 118.

חגית הורוביץ,

חציית גבולות ותיווך רעיונות לקידום פרקטיקות הוראת ספרות בשנה רבת תהפוכות של קונפליקטים חברתיים

הרצאתי בכנס תתבסס על מחקר פעולה איכותני שליווה את עבודתי כמדריכה פדגוגית במכללת סמינר הקיבוצים במקביל לפעילותי כמורה וכרכזת ספרות בתיכון בשנת הלימודים תשפ"ג. בשנה רבת תהפוכות זו הוטמעה רפורמת המח"ר (מורשת, חברה רוח) ובטלה החל מינואר 2023 עם חילופי הממשלות בישראל ותחילת המחאה החברתית.

מטרת המחקר הייתה להסביר כיצד שייכותי לקהילת מורי הספרות בתיכון, הקהילה הארצית של המורים לספרות וקהילות נוספות, תרמה לפעילות הפדגוגית שלי עם 17 מתכשרים להוראת הספרות לבתי הספר העל יסודיים במכללה, בדגש על הפרקטיקה המרכזית: למידה מבוססת פרויקטים [Project-Based Learning]. בהיצג זה אמחיש כיצד חציית גבולות [Boundaries crossing] ותיווך רעיונות ותוצרים קבוצתיים ממעגלי השייכות שלי (Boundary objects) תרמו לפיתוח פרקטיקות הוראה משופרים במציאות משתנה, בקבוצת הסטודנטים במסגרת תפקידי כמדריכה פדגוגית.

המושג חציית גבולות נלקח ממאמרם של אקרמן ובאקר (2011) אשר מייחדים מושג זה לחינוכאים ששייכים למספר קהילות מקצועיות, ויש ביכולתם להעביר רעיונות מקהילה אחת לאחרת וכך לאפשר לקהילה ולעצמם למידה והתפתחות מקצועית.

במחקר זה השתמשתי במדרג ההשתתפות בקהילות עשייה של ונגר ומקדרמוט (2002) שמכיל חמש רמות של מעגלי השתתפות, על מנת להעריך את מידת השתתפותי בכל אחת מקבוצות השייכות שלי (קבוצת הסטודנטים במכללה, קבוצת המדריכות הפדגוגיות להוראת ספרות במכללה, צוות המורים לספרות שאני מובילה כרכזת מקצוע בתיכון וקהילת המורים והרכזים הארצית לספרות במשרד החינוך). דרגתי את חשיבותן של הקבוצות לעבודתי עם קהילת המתכשרים להוראה - קבוצת הליבה שלי, עבורה תיווכתי רעיונות מפעילותי עם הקבוצות האחרות. בתהליך תיווך זה נחשפו הסטודנטים לשינויים שנדרשו בשדה החינוכי בדרכי ההוראה, למידה והערכה כתגובה למציאות המשתנה.

מתודולוגיה:

ממצאי המחקר הופקו באמצעות כלי המחקר הבאים: תצפיות מצולמות, יומן חוקרת, משימות כתיבה רפלקטיבית ושיח כתוב בקבוצת וואצאפ. באמצעות כלים אלה, נחקרו שלושה מעגלי פעולה שהתגבשו בתגובה לאתגרים שחוו קהילות המורים לספרות עקב רפורמת המח"ר וביטולה, המחאה החברתית ותוכנית הבגרויות הגמישה. מחקר זה עקב אחרי חציית הגבולות שלי כמדריכה פדגוגית בכל אחד מהמעגלים והראה כיצד חציית גבולות זו הובילה לפיתוח פרקטיקות פדגוגיות עבור המתכשרים להוראה, שנועדו לסייע להם להתמודד עם מציאות חינוכית עמומה ודינמית.

ממצאים:

היכולת שלי לתווך פרקטיקות הוראה מקהילות המורים השונות עזרה לי לגבש פרקטיקות הוראה עבור הסטודנטים בהתאמה לצרכים הפדגוגיים והחברתיים של הזמן. תיווך זה התבצע במסגרת העיסוק שלנו בלמידה מבוססת פרויקטים, בה הוטמעו פרקטיקות כמו: למידת חקר, למידת תוצר, חשיבה יצירתית וביקורתית, מורכבות היצירה (הקשר בין התכנים לדרכי העיצוב), תגובת הקורא, חשיבה ערכית, הקשר ועוד. פרקטיקות הוראה אלו הובילו את הסטודנטים להבנה כיצד שירי מחאה מגיבים למציאות על מנת לשנות את תודעת הקוראים וכיצד ניתן ליצור משמעות בעולם מורכב. ומכאן לחשיבה על הרלוונטיות של הלמידה ומקומו של המורה לספרות כמחנך בעולם משתנה. בהרצאה אציג את תהליכי ותוצרי הלמידה של פרויקט שירי המחאה.

אראה כיצד המדריכה הפדגוגית חוצת הגבולות, מתווכת ידע בין קהילות חינוכיות שונות, מחזקת למידה קבוצתית, ממשיגה תהליכים ותורמת למעורבות הלומדים במרחבים של שינוי ואי-ודאות.

תרומת המחקר:

מחקר זה תורם להבנת הקשר בין חציית גבולות (Boundaries crossing) ותיווך רעיונות (חפצי גבול), לפיתוח פרקטיקות ותהליכי הוראה משופרים עבור מתכשרים להוראה כיחידים וכקבוצה, מתוך תקווה שפרקטיקות אלו ישמשו אותם בשנת הסטאז' וכמורים לעתיד ויאפשרו להם להתמודד עם תהליכי שינוי מערכתיים ועם אתגרי הוראת הספרות בעידן של מציאות משתנה.

*הערה: המחקר המוצע נערך בתמיכת מכון מופת. היבטים שונים שלו הוצגו במספר כנסים בשנתיים האחרונות

מקורות

Akkerman, S.F. & Bakker, A. (2011). Boundary crossing and Boundary objects, *Review of Educational Research*, 81(2), pp 132-156.

Wenger, E., McDermott, S., & Snyder, W. (2002). *Cultivating communities of practice: A guide to managing knowledge*. Harvard Business School Press.

יו"ר: הילה שנהב

מרב בדש, גבי לנדלר-פרדו, מיכל לוי-קרון, תמי זיפרט, שילוב צ'אטבוט בסימולציה לקידום תקשורת בין גננת להורים

הורים מהווים קבוצת התייחסות מרכזית ומשמעותית בחיי בית הספר ובעבודתם היומיומית של אנשי חינוך. בשל חשיבותם זו, הנושא של "מעורבות הורים" זכה בעשורים האחרונים לתשומת לב מחקרית הולכת וגוברת (Addi-Raccach et al., 2021). העבודה מול הורים והאתגרים הנלווים לה הם מהתחומים המרכזיים בהם מורים - במיוחד בשנות עבודתם הראשונות - זקוקים לתמיכה משמעותית. מחקר שנעשה לאחרונה הצביע על הצורך לחזק את הכשרת המורים בתחום ההתמודדות עם הורים, ולפתח עבורם מערך כלים ומיומנויות מותאמים לתקשורת אפקטיבית ולבניית שותפות פורייה עם הורים בעידן הנכחי (עזריה וצר ואחרים, 2024). הספרות המחקרית מצביעה על כך שלמידה מבוססת סימולציות יכולה להיות אמצעי אפקטיבי לפיתוח מיומנויות תקשורת ביו אישית במכללות לחינוך (Kasperski et al., 2025). עם התפתחותה של הבינה המלאכותית, נפתחות אפשרויות חדשות לשילוב טכנולוגיות סימולטיות בתהליכי הכשרה (Kusmawan, 2023). השימוש בכלי בינה מלאכותית מהווה חלק משמעותי בתהליכי הוראה, למידה ומחקר באקדמיה, ומזמן אפשרויות מגוונות בעלות פוטנציאל רב בהכשרת סטודנטים. מטרת מחקר זה היא לבחון את יעילות השילוב של צ'אטבוט סימולטיווי לצד התנסות בסדנת סימולציה עם שחקנים מקצועיים (Frei-Landau & Levin, 2022) [Virtual Hybrid Simulation, VHS] ככלי למידה דינמי וגמיש, לטיפוח מיומנויות תקשורת בין אשת חינוך (גננת) להורים בקרב מתכשרים להוראה. המחקר מתמקד בשני ערוצים מרכזיים: בתחושת המסוגלות העצמית של סטודנטיות שנבדקת דרך שאלונים, ובדפוס התקשורת שהן מפתחות במהלך ההכשרה, הנבדקים באמצעות ניתוח הדיאלוגים של הסטודנטיות עם בוט.

משתתפות במחקר שתי קבוצות סטודנטיות שלמדו בשנת הלימודים תשפ"ה במחלקה לגיל הרך. האחת - לומדת במסלול של גננות מנהיגות שנה ב', והשנייה - המורכבת מסטודנטיות סדירות הלומדות במסלול חינוך מיוחד בגיל הרך שנה ג'. המחקר בוחן את ההבדלים בתחושת המסוגלות העצמית בתקשורת עם הורים בקרב סטודנטיות שהתנסו בלמידה מבוססת סימולציה עם שחקנים אנושיים (VHS) לעומת אלו שהתנסו בבוט סימולטיווי במהלך הקורס, את השפעת סדר ההתנסות (התנסות תחילה בבוט או תחילה בסימולציה עם שחקנים) על תחושת המסוגלות של הסטודנטיות, ואת ההבדלים בתחושת המסוגלות בין שתי קבוצות הסטודנטיות בסוף הקורס. המחקר מתבסס על תיאוריית המסוגלות העצמית הרואה בהתנסויות מבוקרות גורם מרכזי בבניית תחושת מסוגלות מקצועית (Bandura, 1997).

איסוף הנתונים התבצע באמצעות שאלוני דיווח עצמי שהועברו באמצעות Google Forms, וכללו איסוף נתוני רקע, אוריינות ותחושת מסוגלות עצמית בתקשורת עם הורים. הנתונים נאספו בשלושה מועדים: בתחילת הסמסטר (שאלון מקדים - Pre) למדידת תחושת המסוגלות הבסיסית של כל סטודנטית; לאחר שמחצית מהמשתתפות בכל קבוצה התנסו בבוט סימולטיווי והמחצית השנייה התנסה בסימולציה עם שחקנים אנושיים. בסוף הסמסטר, נעשתה חזרה על ההתנסות הקודמת, אך בסדר הפוך - סטודנטיות שהתנסו תחילה בסימולציה עם שחקנים התנסו הפעם בבוט סימולטיווי ולהפך. בנוסף למילוי השאלונים בשלושה מועדים אלה, בוצע ניתוח איכותני של הדיאלוגים בין הסטודנטיות לבוט הסימולטיווי, לצורך העמקת ההבנה של המידע, זיהוי תמות ודפוס תקשורת עם הורים והפקת תובנות.

המחקר בוחן את הפוטנציאל הגלום בשילוב מושכל של טכנולוגיות בינה מלאכותית בתכניות ההכשרה, כאסטרטגיה ללמידה מתמשכת, לפיתוח כישורים תקשורתיים, ולעיצוב זהות מקצועית - החל משלב ההכשרה

האקדמית ועד לעבודה המעשית בשדה החינוכי. בנוסף, המחקר שואף להאיר את הצרכים הייחודיים של סטודנטיות במסלולי הכשרה מגוונים, תוך התחשבות בניסיון המקצועי הקודם ובתפקיד שהן ממלאות בפועל (למשל: סטודנטיות, סייעות, מורות מחליפות).

חגית מישר טל, עדינה משעל, מירי שיינפלד, תמי זייפרט **הכשרה של סטודנטיות גננות לשימוש בבינה מלאכותית יוצרת בשיעורי טבע בגינת "Agent to Think With"**

בשנים האחרונות, הבינה המלאכותית היוצרת (Generative AI) מציעה כלים חדשניים המאפשרים לגננות להעשיר את חוויית הלמידה של ילדים בגיל הרך. כלים אלה מאפשרים יצירה מהירה של חידונים, סיפורים חזותיים, פעילויות אינטראקטיביות, המחשות של תופעות טבע, ומשחקים חינוכיים מותאמים אישית. על אף הפוטנציאל הפדגוגי, גננות רבות עדיין חסרות את המיומנויות, הידע והביטחון הדרושים לשילוב מושכל של טכנולוגיות אלו בפעילות החינוכית היומיומית [Tu et al., 2023]. עם כניסת GenAI להכשרת מורים, עולה הצורך לפתח תוכניות הכשרה ייעודיות שיקנו ידע, מיומנויות ועמדות חיוביות כלפי הטמעת הטכנולוגיה.

המחקר הנוכחי בוחן את עמדותיהן של סטודנטיות לתואר ראשון בחינוך עם התמחות בהוראה בגיל הרך כלפי שילוב GenAI בלימודי טבע, תוך התמקדות בהשפעתה של תכנית התערבות ייעודית. התכנית נבנתה במטרה להקנות לסטודנטיות ידע ומיומנויות מעשיות בשילוב כלים של בינה מלאכותית יוצרת, כגון פיתוח משחקים דיגיטליים, בניית חידונים אינטראקטיביים ויצירת תכנים מותאמים לילדים בגיל הרך. בנוסף, המחקר בוחן את האתגרים, החסמים וההיבטים האתיים הנתפסים בשילוב טכנולוגיה זו בהוראה.

מטרות המחקר הן:

1. לפתח תכנית הכשרה ייעודית לגננות לשימוש בכלים מבוססי בינה מלאכותית יוצרת בהוראת טבע.
2. לבחון את השפעת תכנית ההכשרה על העמדות, רמת הביטחון, הידע והמיומנויות של הגננות בשילוב בינה מלאכותית בעבודתן.
3. להעריך את התוצרים והתובנות של הסטודנטיות שהשתתפו בקורס

בשלב הראשון הופעלה התוכנית על קבוצת סטודנטיות בקורס שהתקיים בחופשת הסמסטר. במהלך סמסטר ב' התוכנית הופעלה על קבוצה נוספת של סטודנטיות.

הסטודנטיות השיבו על שאלון עמדות טרם ההתערבות, אשר בחן את עמדותיהן, רמת הידע והביטחון העצמי בשימוש ב-GenAI. במהלך הסמסטר הועברה תוכנית ההתערבות הכוללת סדנאות מעשיות. בסיום ההתערבות הועבר שאלון זהה לשאלון המקדים, במטרה לאמוד את השינוי שחל. בנוסף, נערכו ראיונות עומק חצי מובנים עם מדגם מצומצם של משתתפות להעמקת ההבנה בנוגע לחווייתיהן, האתגרים וההזדמנויות שזיהו.

המחקר שואף להעמיק את ההבנה בנוגע להטמעה אפקטיבית של GenAI בהוראת טבע בגיל הרך, ולהציע כיווני פעולה לפיתוח תוכניות הכשרה מקצועיות למורות לעתיד. ממצאי המחקר יתרכו לעיצוב מדיניות מוסדית ולפיתוח תשתיות תמיכה לשילוב טכנולוגיות מתקדמות בחינוך לגיל הרך.

המחקר נערך במסגרת רשת המחקר בנושא בינה מלאכותית. המחקר נמצא בשלב איסוף הנתונים, ובכנס יוצגו ממצאים ראשוניים.

מקורות:

Tu, X., Zou, J., Su, W., and Zhang, L. (2024), "What Should Data Science Education Do with Large Language Models?" Harvard Data Science Review, 6, 1–28.
<https://doi.org/10.48550/arXiv.2307.02792>

גבי לנדלר-פרדו, מיכל לוי-קרן, רינת ארביב-אלישיב **"התמחות בצל משבר": טיפוח חוסן מקצועי של גננות מתמחות באמצעות למידה מבוססת סימולציה בתוקפה של משבר לאומי**

המעבר מההכשרה להשתלבות בשדה החינוכי מהווה שלב רגיש ומאתגר עבור גננות מתמחות, המתמודדות לראשונה עם מציאות מקצועית מורכבת ורבת-דרישות. אתגרים אלו מועצמים בתקופות של משבר לאומי, כפי שהודגש לאחר מתקפת השבעה באוקטובר 2023, שבה נדרשו גננות לפעול בסביבה חינוכית סוערת תוך שמירה על יציבות עבור הילדים, ההורים והצוות.

בשנת ההתמחות חוות גננות עומסים רגשיים, פדגוגיים וארגוניים, אשר עלולים לעורר תחושות של תסכול, חוסר ביטחון ואף להוביל לשחיקה או נשירה מהמקצוע (Skaalvik & Skaalvik, 2020). תכניות ההתמחות נועדו לאפשר קליטה מדורגת לשדה החינוכי באמצעות ליווי רגשי, חונכות מקצועית ולמידת עמיתים (Symeonidis et al., 2023). מרכיב מרכזי בתכניות אלה הוא טיפוח חוסן מקצועי - היכולת לשמור על יציבות, להסתגל לשינויים ולהתמודד עם לחצים תוך שמירה על תחושת ערך עצמי, מחויבות וזהות מקצועית (Day & Gu, 2013). חוסן זה נתפס כיום כיכולת נרכשת המתפתחת מתוך התנסויות משמעותיות, קשרים מקצועיים ותהליכי רפלקציה, במיוחד בשלבים הראשונים של הכניסה למקצוע.

בהתאם לכך, מוסדות ההכשרה משלבים בתכניות ההתמחות סדנאות למידה מבוססת סימולציה (Simulation-Based Learning – SBL), המדמה סיטואציות מקצועיות אותנטיות ומספקת מרחב בטוח להתנסות, תרגול ועיבוד רפלקטיבי. למידה זו תורמת לחיזוק תחושת מסוגלות, פיתוח מיומנויות תקשורת, ובניית ביטחון מקצועי (Levin, 2021), והיא מהווה מנוף משמעותי לפיתוח חוסן בקרב נשות חינוך בראשית דרכן.

המחקר הנוכחי ביקש לבחון כיצד באים לידי ביטוי דפוסי חוסן מקצועי בקרב גננות מתמחות במהלך סדנאות סימולציה, וכיצד תופסות המתמחות את תרומתן לחיזוק החוסן האישי והמקצועי שלהן. המחקר התבסס על גישה מעורבת, שכללה ניתוח איכותני של תמלולי סדנאות הסימולציה שנערכו לאחר מתקפת השבעה באוקטובר, לצד ניתוח כמותי של שאלונים שמילאו המשתתפות.

מהממצאים עלו שמונה דפוסי חוסן מרכזיים: ויסות רגשי, אמפתיה, ראייה מערכתית, גמישות, חשיבה מוכוונת פתרון יצירתי, רפלקטיביות, תחושת מסוגלות וחוסן קולקטיבי. הנתונים מצביעים על כך שחוסן מקצועי מהווה מערכת דינמית של יכולות הפועלות במקביל, ותורמות להתמודדות עם מצבים מורכבים תוך שמירה על יציבות וערכים חינוכיים. המחקר ממליץ על שילוב מובנה של למידה מבוססת סימולציה בתכניות ההכשרה, במיוחד בתקופות של אי-ודאות ומשבר.

מקורות:

- Gu, Q., & Day, C. (2013). Challenges to teacher resilience: Conditions count. *British Educational Research Journal*, 39(1), 22-44
- Levin, O. (2021). Simulation-based learning in teacher education, *Lexi-Kaye*, 16, 8-13 <https://doi.org/10.54301/PHIB1573>
- Skaalvik, E.M. & Skaalvik, S. (2020). Teacher burnout: relations between dimensions of burnout, perceived school context, job satisfaction and motivation for teaching. A longitudinal study, *Teachers and Teaching*, 26(7), 602-616
- Symeonidis, V., Hass, E., & Schneider, K. (2023). Personal, social and professional support for newly qualified teachers: Teacher induction in Austria. *Teaching and Teacher Education*, 121, 103916, doi.org/10.1016/j.tate.2022.103916

7. מסע בכניסה להוראה: אתגרים והזדמנויות בפיתוח קריירה של מורים

יו"ר: אורן צמח

גליה רן כשכש, דפנה המר, מירי יוחנה, מוניקה לוי ומאיה מטרסון, תרומת סדנת הסטאז' להתפתחות המקצועית ולשאיפות לעסוק בהוראה של מתמחים

שנת ההתמחות (סטאז'), שנת ההוראה הראשונה של מתמחים בשדה החינוכי, הנה שנה מאתגרת ואף מטלטלת (Korhonen et al., 2017). הבנה זו הובילה לביסוס מעטפת תמיכה נרחבת העומדת לרשות המתחה, ברמה הארצית, המחוזית ובמוסדות להכשרת מורים. מרכיב מרכזי במערך התמיכה המוצע באחרון הנו סדנת הסטאז'. מטרת הסדנה הנה לסייע למתמחה בגיבוש דפוסי עבודה פרופסיונאליים בראשית דרכו בהוראה, תוך מתן תמיכה אישית והעצמה מקצועית (חוזר מנכ"ל, משרד החינוך, 2015). המחקר הנוכחי מבקש לבחון את יישומה של מטרה זו, ובאופן ספציפי את הגורמים המקדמים או מעכבים אותה. זאת ועוד, בעת הזו, המאופיינת בתופעת נשירה ממערכת החינוך בשנים הראשונות להוראה (ארביב אלישיב, לוי-קרן וצימרמן, 2015; ארביב אלישיב, לוי-קרן, צברי ומקדוסי, 2022) ובעקבות כך במחסור במורים המשפיע על איכות המורים וההוראה, על טיב הלמידה ועל הישגי התלמידים (הכנסת, 2023), מטרה נוספת של המחקר הנה לבחון את תפקידה של סדנת הסטאז' בביסוס שאיפות של המתמחים להמשיך לעסוק בהוראה.

באמצעות מתודת מחקר איכותנית רואיינו במחקר כ-30 מתמחות ומתמחים בשנתם הראשונה במערכת החינוך, אשר לוקחים חלק בסדנת סטאז' במכללת סמינר הקיבוצים. פרוטוקול הריאיון החצי מובנה, אשר גובש לטובת המחקר הנוכחי, הציע 3 שאלות עוגן המבקשת לשרטט את (1) חווית ההכשרה, (2) חווית ההשתתפות בסדנת הסטאז' ו- (3) תכניות העתיד המקצועיות של משתתפי המחקר. בתוך כך, הדגיש פרוטוקול הריאיון היבטים של מרכיבי הסדנה (כגון, דרכי הנחיה, התנהלות המנחה ועוד) ומרכיבי התפתחות אישית ומקצועית של המתמחים (כגון, מיומנויות תקשורת, קבלת החלטות, מסוגלות עצמית בהוראה ותכניות עתיד). הליך ניתוח הראיונות התבסס על ניתוח תמטי במטרה לזהות תמות וקטגוריות, תוך בחינת זיקות אפשריות ביניהן. ניתוח הנתונים התחשב במסלולי ההתמחות וההכשרה השונים של המתמחים.

ממצאי המחקר שופכים אור על האופן הייחודי בו תופסים המתמחים את מקומן של סדנאות הסטאז' בהתפתחות האישית והמקצועית שלהם ובאופן רחב יותר את שלב המעבר מההכשרה להוראה מפרספקטיבה אישית, חברתית ולאומית. מסקנות המחקר עשויות לשמש כר אמפירי בעבור יחידות כניסה להוראה הפועלות במוסדות להכשרת מורים ומבקשות להתאים את סדנת הסטאז' לצרכי המתמחים וכן להצטרף למאמץ הלאומי בצמצום תופעת הנשירה של מורים בתחילת דרכם במערכת החינוך.

מקורות:

ארביב-אלישיב, ר' וצימרמן, ו' (2015) מיהו המורה הנושר? מאפיינים דמוגרפיים, תעסוקתיים ומוסדיים של הנושרים מהוראה. דפים 59, 206-175.

ארביב אלישיב, ר', לוי-קרן, מ', צברי, א' ומקדוסי ע' (2022). התפתחות פרופסיונלית של מורים חונכים: השוואת שתי מסגרות חונכות. דפים 76, 149-172.

וייסבלאי, א' (2023). מחסור במורים - סקירה ח' בניסן תשפ"ה, 6 באפריל 2025. אתר הכנסת
https://fs.knesset.gov.il/globaldocs/MMM/09f3dfaf-607c-ed11-8150-005056aac6c3/2_09f3dfaf-607c-ed11-8150-005056aac6c3_11_19858.pdf

חוזר מנכ"ל תשע"ה/4(ג). הוראת קבע מס' 0109 - החלפה:

התמחות וכניסה להוראה. ט' בכסלו תשע"ה, 1 בדצמבר 2014. אתר משרד החינוך

<https://apps.education.gov.il/mankal/horaa.aspx?siduri=120>

Hill, C. E. (2012). Consensual qualitative research: A practical resource for investigating social science phenomena. American Psychological Association.

Korhonen, H., Heikkinen, H. L. T., Kiviniemi, U., & Tynjälä, P. (2017). Student teachers' experiences of participating in mixed peer mentoring groups of in-service and preservice teachers in Finland. Teaching and Teacher Education, 61, 153-163.

סאוסן שלבי, רוקסנה רייכמן, גליה אזולאי-טלר, התמודדות מורים מתחילים בצל משבר מלחמת "חרבות ברזל"

תהליך הכניסה להוראה הינו תהליך מורכב (Gavnish & Friedman, 2010), אך גם ניתן לומר זהו שלב מלמד ומשמעותי בתחילת פיתוח הקריירה של כל מורה חדור מוטיבציה ותחושת שליחות. לפי הספרות המחקרית נמצא, מלבד האתגרים הפדגוגיים הניצבים בפני מורים מתחילים, הם גם מתבקשים להתמודד עם אתגרים רגשיים וחברתיים שסייעו להם בהסתגלות החברתית בתרבות הארגונית ובקהילה הבית-ספרית (De Neve & Devos, 2017), אשר הם עלולים להשפיע על עיצוב תפקידם כמורים וכאנשי חינוך (Kutsyuruba et al., 2017). בנוסף, להשפעתם על רווחתם הנפשית המתאפיינת ברגשות חיוביים, ובמעורבות אפקטיבית בתהליכי גיבוש והבניית זהותם המקצועית (אבו עג'אג' ואחרים, 2020; קפלן ואחרים, 2016). אתגרים אלה למעשה עלולים גם להיות גורם לנשירתם המוקדמת של המורים מהמערכת.

לאחרונה, מערכת החינוך בישראל עוברת טלטלה רצינית עד כדי שקיעתה במצב של אי-וודאות ניכר שפקד את כל המדינה. אין ספק כי תקופת משבר מלחמת "חרבות ברזל" הוסיפה והציבה בפני המורים המתחילים אתגרים נוספים, מפתיעים ועוד יותר מורכבים, בייחוד שהתקופה חוללה איום, חוסר ביטחון, ותחושת אי-וודאות.

המחקר בוצע בפרדיגמה כמותית, המאפשרת איסוף נתונים מקשת רחבה של מורים מתחילים. במחקר השתתפו 165 מורים מתחילים מהצפון. איסוף הנתונים נערך בשימוש בשלושה שאלונים שמולאו על-ידם, וזאת, לאחר הבהרת מטרת המחקר בפניהם וקבלת הסכמה מדעת להשתתפות בו. השאלונים כללו: שאלון לרקע דמוגרפי, שאלון "מסוגלות עצמית" למדידת המשתנה הבלתי תלוי שפותח על ידי (Jerusalem & Schwarzer, 1994) ותורגם לעברית על ידי זיידנר (1994).

השאלון מקוצר כולל עשרה פריטים מתוך עשרים הפריטים בשאלון המקורי. רמת מהימנות השאלון $\alpha=0.86$. עבור, מדידת המשתנה התלוי "רווחה נפשית", נעשה שימוש בשאלון בן 26 היגדים שבודק את "הרווחה הנפשית" הבסיסית של מורים. מקור השאלון הוא מתוך מחקרו של הילס (Hills, 2000). השאלון תורגם לעברית על ידי פרנסיס וכץ (Francis & Katz, 2002).

המחקר יענה על השאלה המרכזית: מהי תרומת המסוגלות העצמית של מורים מתחילים לרווחתם הנפשית בעת משבר?

ממצאי המחקר אמורים לספק הבנה מעמיקה למסוגלות המורים המתחילים להתמודד עם משבר, כמו משבר המלחמה, ממצאים שסייעו בעתות עתידיות דומות. יתר על כן, הם עשויים לסייע בהעצמת תחושת המסוגלות העצמית וטיפול הרווחה הנפשית בקרב מורים מתחילים, וזאת בשל שתי מטרות חשובות, הראשונה למזער איום נשירתם בשלבי כניסתם והשתלבותם ההתחלתיים במערכת החינוך. השנייה, הגברת תחושת הרווחה הנפשית שלהם שתועיל בשיפור תפיסתם לתפקידם, ובשיפור תפקודם כבעלי מקצוע מובילים ומעצימים.

רינת ארביב-אלישיב,

הכשרת חונכים: הזדמנות להתפתחות מקצועית

המחקר הנוכחי מבקש להעמיק את ההבנה אודות תהליכי הכשרת חונכים במסגרות ההתמחות בכניסה להוראה. המחקר מתמקד בשני ממדים. הממד הראשון בוחן את הפרופיל של המורים החונכים הבוחרים להשתתף בתוכניות ההכשרה, תוך זיהוי המאפיינים הקשורות להחלטה זו. הממד השני עוסק בתרומה של ההכשרה לחונכות להתפתחות המקצועית של המורים החונכים, בתשומת לב מיוחדת למסוגלות העצמית שלהם ולכוונתם להמשיך בתפקידי חונכות.

המחקר נערך במסגרת פרויקט פרומנטורס שתוקצב על ידי תכנית אירסמסו+ של האיחוד האירופי. הוא השתמש במתודולוגיה כמותית, והשתתפו בו 912 מורים-חונכים שענו לשאלון לדיווח עצמי.

ממצאי המחקר מלמדים כי מורים חונכים שהשתתפו בתוכניות להכשרה לחונכות מאופיינים בתפיסות חיוביות כלפי תהליך החונכות, והם תופסים את ההכשרה כחיונית להצלחתו. הם אף נוטים לבחור לקחת על עצמם מרצון את תפקיד החונך. קבוצה זו כוללת מורים חונכים בעלי ניסיון מקצועי גבוה. יתר על כן, השתתפות בתוכניות ההכשרה לחונכות תורמים באופן מובהק לתחושת המסוגלות העצמית של המורים החונכים. עם זאת, היא אינה תורמת לכוונתם להמשיך בתפקיד החונכות; תפיסה חיובית של חונכות תרמה לכוונות כאלה.

המחקר הנוכחי מתייחס לתרומתו התיאורטית והיישומית של הכשרת החונכים להבנייה המקצועית של תחום החונכות. בהרצאה נדון בהיבטים אלו.

8. מהפכת הבינה המלאכותית באקדמיה: הוראה, למידה והערכה

יו"ר: תמי זיפרט

סיגל בן עמרם,

אוריינות דיגיטלית ואוריינות בינה מלאכותית של סטודנטים לתואר שני בטכנולוגיה בחינוך

בתקופתנו, תקופת 'המהפכה הדיגיטלית', אוריינות דיגיטלית (Digital Literacy) ואוריינות בינה מלאכותית (AI Literacy) הן מיומנויות חיוניות למורים, לתלמידים ולאזרחים בכלל. משרד החינוך פרסם הנחיות לשילוב מושכל של אוריינות דיגיטלית ואוריינות בינה מלאכותית בהוראה (משרד החינוך 2021; 2025) אולם היישום בפועל משתנה מאוד ומושפע ממסגרות החינוך, כשירות המורים ורמת התלמידים (Ben Amram, Aharoni & Bar Ilan, 2021). מחקר זה עוסק בתפיסותיהם של סטודנטים לתואר שני בטכנולוגיה בחינוך, באשר לרמת שליטתם האישית, רמת השליטה של תלמידיהם, ורמת ההוראה של אוריינות דיגיטלית ואוריינות בינה מלאכותית, בבתי הספר בהם הם מלמדים.

הנחת היסוד של המחקר היא שאוריינות דיגיטלית מפותחת מהווה בסיס הכרחי לפיתוח אוריינות בינה מלאכותית (Seker, Kwon, & Kocak, 2025). המחקר מבקש לבחון את הקשר התפיסתי והיישומי בין שני סוגי האוריינות, מנקודת מבטם של סטודנטים בעלי ניסיון בחינוך והוראה. מטרת המחקר הן לבחון את הקשרים הנתפסים בין אוריינות דיגיטלית לבין אוריינות בינה מלאכותית בשלושה מישורים: שליטה עצמית, שליטת תלמידים, ורמת ההוראה; לבדוק האם קיימים הבדלים בתפיסות על פי שכבת הגיל בה מלמדים הסטודנטים; לבחון הבדלים בין קבוצות שונות על פי מועד מילוי השאלון והקשרו לחשיפה נרחבת יותר לכלי הבינה המלאכותית היוצרת; ולחקור את זיקות הגומלין בין שלושת הממדים עבור כל אחת מן האוריינויות. מטרה נוספת, העומדת במרכז הרכיב האיכותני של המחקר, היא לברר כיצד באה לידי ביטוי אוריינות הבינה המלאכותית של הסטודנטים בתהליך פיתוח יחידת לימוד שמטרתה להקנות מיומנויות אוריינות דיגיטלית.

משתתפי המחקר הם 93 סטודנטים וסטודנטיות לתואר שני בטכנולוגיה בחינוך, רובם עובדי מערכת החינוך, שלמדו בקורס העוסק בשילוב אוריינות דיגיטלית ובינה מלאכותית יוצרת בהוראה ובלמידה בשנת הלימודים תשפ"ד ותשפ"ה. שיטת המחקר משלבת מחקר כמותי ומחקר איכותני (Mixed Methods). השילוב בין נתונים כמותיים לנתונים איכותניים, מסייע ליצור תמונה מעמיקה של תהליכי ההבניה והיישום של אוריינויות אלו.

בחלקו הכמותי של המחקר ינתחו שאלוני הערכה עצמית הבוחנים את שלושת מישורי ההתייחסות המרכזיים, במטרה לזהות מגמות, קשרים ושונות בין קבוצות. בשלב האיכותני, נותחו יומנים רפלקטיביים (Reflexive journals) של כ-18 סטודנטים, שנבחרו מבין משתתפי המחקר. יומנים מסוג זה זהו ככלי מחקר איכותניעיל במיוחד בקרב פרחי הוראה (Trif & Popescu, 2013). הסטודנטים יתבקשו לתעד את תהליך החשיבה, היישום והלמידה שלהם, במהלך פיתוח יחידת לימוד מקוונת להקניית מיומנויות של אוריינות דיגיטלית, או אוריינות בינה מלאכותית, לתלמידיהם.

ממצאי המחקר עשויים להעמיק את ההבנה בנוגע לקשר שבין פיתוח אוריינות דיגיטלית לבין פיתוח אוריינות בינה מלאכותית בקרב מורים בפועל ומתכשרים להוראה, ולהבהיר את התנאים הנדרשים לפיתוח מושכל של מיומנויות אלו. מחקר זה מתבצע במסגרת רשת המחקר בנושא בינה מלאכותית. ממצאי המחקר יוצגו בהרחבה בכנס.

מקורות:

- משרד החינוך (2021). המדיניות הפדגוגית הלאומית - דמות הבוגרת והבוגר - תשפ"א-תשצ"א
<https://meyda.education.gov.il/files/Planning/boger.pdf>
- משרד החינוך - מינהל חדשנות וטכנולוגיה (2025). מחוון בשלות כשירות בינה מלאכותית.
<https://tinyurl.com/3ffjhuzj>
- Ben Amram, S., Aharony, N., & Bar Ilan, J. (2021). Information literacy education in primary schools: A case study. *Journal of Librarianship and Information Science*, 53(2), 349-364.
<https://doi.org/10.1177/0961000620938132>
- Seker, O., Kwon, K., & Kocak, O. (2025). Exploring researchers' artificial intelligence (AI) literacy: The mediating role of digital literacy and data literacy between 21st century skills and AI literacy. *Information Development*, 0(0). <https://doi.org/10.1177/02666669251336368>
- Trif, L., & Popescu, T. (2013). The reflective diary, an effective professional training instrument for future teachers. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 93, 1070-1074. <https://tinyurl.com/4v2mhsez>

לאורה ליון, חן גלעדי, עדינה משעל,

תהליכי הערכה על ידי מרצים בסיוע הבינה המלאכותית: יישומים, תפיסות והיבטים אתיים

בשנים האחרונות, כלי בינה מלאכותית יוצרת (Generative AI או בקיצור GenAI) משנים באופן משמעותי את דרכי ההוראה, הלמידה וההערכה באקדמיה. מחקרים רבים מתמקדים בפיתוחים טכנולוגיים של מערכות GenAI בהשכלה הגבוהה, בעוד שהשפעתן על תהליכי ההוראה וההערכה מצד המרצים נותרה ברובה בלתי נחקרת [Zawacki-Richter et al., 2019]. מחקרים עדכניים מצביעים על מגוון תגובות מרצים לטכנולוגיות אלו, החל מהתנגדות והימנעות, דרך ניסוי זהיר, ועד לאימוץ נלהב והטמעה רחבה. עם זאת, רוב המרצים סבורים כי כלים אלו צפויים להשפיע באופן משמעותי על תהליכי ההוראה, למידה והערכה [Bower et al., 2024].

חוקרים מציעים עקרונות פעולה אתיים לשילוב GenAI במערכות חינוכיות, תוך הדגשה כי אין להניח שהתועלת הפוטנציאלית של שימוש בטכנולוגיה מבטיחה שימוש אתי [Porayska-Pomsta et al., 2023]. בהקשר של הערכה אקדמית, חוקרים ממפים את האתגרים האתיים בשילוב GenAI בהערכה חינוכית, לרבות שאלות של פרטיות, שקיפות, מדדים להוגנות, אחריותיות, השפעות מערכתיות, ואוטומציה של שיפטים - תוך המלצה על שילוב שקול וזהיר [Lim et al., 2023].

מטרת המחקר היא לבחון כיצד מרצים משלבים כלי GenAI בסביבה האקדמית בתהליכי הערכה ומתן משוב לעבודות סטודנטים הכוללות שאלות פתוחות, שהתשובות להן נכתבות בטקסט חופשי ורב-מלל. המחקר מתמקד בחמישה היבטים מרכזיים: אופני הסיוע של GenAI למרצים בהערכה ובמשוב, המיומנויות והמשאבים הנדרשים ממרצים לשימוש אפקטיבי בכלים אלו לצורכי הערכה, תפיסות המרצים בנוגע להיבטים אתיים של הערכה מבוססת GenAI והגורמים המשפיעים על אימוץ או דחייה של כלים אלה בפרקטיקות הערכה אקדמית.

מקורות:

- Bower, M., Torrington, J., Lai, J. W., Petocz, P., & Alfano, M. (2024). How should we change teaching and assessment in response to increasingly powerful generative Artificial Intelligence? Outcomes of the ChatGPT teacher survey. *Education and Information Technologies*, 29(12), 15403-15439.
- Lim, T., Gottipati, S., & Cheong, M. L. (2023). Ethical considerations for artificial intelligence in educational assessments. In *Creative AI tools and ethical implications in teaching and learning* (pp. 32-79). IGI Global.
- Porayska-Pomsta, K., Holmes, W., & Nemorin, S. (2023). The ethics of AI in education. In *Handbook of artificial intelligence in education* (pp. 571-604). Edward Elgar Publishing.
- Zawacki-Richter, O., Marín, V. I., Bond, M., & Gouverneur, F. (2019). Systematic review of research on artificial intelligence applications in higher education—where are the educators?. *International journal of educational technology in higher education*, 16(1), 1-27.

הקשר בין שימוש בכלי בינה מלאכותית לבין היבטים מוטיבציוניים והסתגלות לימודית בקרב סטודנטים עם וללא לקויות למידה והפרעת קשב

סטודנטים עם הפרעות למידה ספציפיות (SLD) והפרעת קשב (ADHD), שלומדים באקדמיה, מתמודדים עם אתגרים לימודיים, רגשיים ומוטיבציוניים. ממחקרים שונים עולה כי סטודנטים אלו מדווחים על תחושת מסוגלות אקדמית נמוכה (Sharabi & Shelach Inbar, 2024), על קשיים בוויסות עצמי בלמידה ועל הישגים נמוכים (Casali et al., 2024) יותר מעמיתיהם שאינם מאובחנים עם הפרעות אלו. בינה מלאכותית (AI) משמשת סטודנטים באקדמיה למטרות שונות ומשפיעה במידה רבה על חיי היומיום שלהם. כדי להתמודד עם האתגרים, כמו גם לנצל את ההזדמנויות שסביבות AI מזמנות, עליהם לרכוש הבנה בסיסית בתחום זה – מה שנקרא "אוריינות-AI" (Hornberger et al., 2023). אחד המאפיינים המרכזיים של כלי AI הוא היכולת להתאים את חווית הלמידה לצורכי הסטודנט ולספק משוב מותאם אישית ובזמן – דבר שעשוי להועיל במיוחד לסטודנטים עם מוגבלויות כולל הפרעות בלמידה, אם צורכיהם יילקחו בחשבון בפיתוח טכנולוגיות חינוך מבוססות AI (Pierres et al., 2024). ממצאי מחקרים מדינשים את הפוטנציאל של AI בתמיכה בסטודנטים עם הפרעות בלמידה, אך גם מצביעים על מיעוט מחקרים אמפיריים בתחום (Panjwani-Charani & Zhai, in press) – דבר שמרמז על פערים משמעותיים ועל הצורך במחקר נוסף שיבחן כיצד AI יכול לתמוך בסטודנטים אלו מעבר לאבחון בלבד.

מטרת המחקר לבחון האם קיימים הבדלים בסוג ותדירות השימוש ב-AI בין סטודנטים עם הפרעות בלמידה והפרעת קשב בהשוואה לסטודנטים ללא הפרעות אלו. מטרה נוספת היא לבחון אם קיים קשר בין תדירות השימוש וסוג השימוש ב-AI לבין תחושת מסוגלות אקדמית, וויסות עצמי בלמידה לבין הישגים לימודיים בקרב סטודנטים עם וללא הפרעות למידה והפרעת קשב.

במחקר השתתפו 304 סטודנטים לחינוך ביניהם כ-100 סטודנטים עם הפרעות למידה ספציפיות והפרעת קשב וכ-200 סטודנטים שאינם מאובחנים עם לקות. הליך גיוס המשתתפים מתבצע בשיטת "כדור שלג". המשתתפים מתבקשים למלא שאלון באמצעות קובץ מקוון. כלי המחקר כוללים שאלון שימוש ב-AI (המבוסס על Ngo (2023) שהותאם למחקר הנוכחי, לצד שאלונים תקפים ומהימנים הבוחנים תחושת מסוגלות אקדמית, חוללות עצמית וויסות עצמי בלמידה (Zimmerman et al., 1992; De Beni et al., 2014; De Jong Gierveld & Van Tilburg, 2006) שכולם הציגו מהימנויות פנימיות טובות ($\alpha = .71-.90$). חשיבות המחקר נובעת מהצורך בהרחבת הידע והעמקתו בכל הקשור לשימוש של סטודנטים עם הפרעות למידה והפרעת קשב בבינה מלאכותית והקשר שלו להיבטים רגשיים ומוטיבציוניים. ממצאי המחקר יאפשרו להתאים את המענים הניתנים לסטודנטים אלו על ידי שילוב מושכל של בינה מלאכותית במטרה לסייע במענה לצרכים הייחודיים שלהם כחלק מהתמיכה במהלך לימודיהם באקדמיה. המחקר נערך במסגרת רשת המחקר בנושא בינה מלאכותית. בכנס יוצגו ניתוחים ראשוניים כמענה לשאלות המחקר.

מקורות:

Casali, N., Meneghetti, C., Tinti, C., Re, A., Sini, B., Passolunghi, M., Valenti, A., Montesano, L., Pellegrino, G., & Carretti, B. (2024). Academic achievement and satisfaction among university students with specific learning disabilities: the roles of soft skills and study-related factors. *Journal of Learning Disabilities*, 57(1), 16–29. <https://doi.org/10.1177/00222194221150786>.

De Beni, R., Zamperlin, C., Meneghetti, C., Cornoldi, C., Fabris, M., Tona, G. D. M., & Moè, A. (2014). Test AMOS-Abilità e motivazione allo studio: prove di valutazione e orientamento per la scuola secondaria di secondo grado e l'università: Nuova edizione. Edizioni Centro Studi Erickson.

De Jong-Gierveld, J., & van Tilburg, T. G. (2006). A 6-item scale for overall, emotional, and social loneliness: Confirmatory tests on survey data. *Research on aging*, 28(5), 582–598.

Hornberger, M., Bewersdorff, A., & Nerdel, C. (2023). What do university students know about artificial intelligence? Development and validation of an AI literacy test. *Computers and Education: Artificial Intelligence*, 5, 100165. <https://doi.org/10.1016/j.caeai.2023.100165>

Panjwani-Charani, S. & Zhai, X. (in press). AI for Students with Learning Disabilities: A Systematic Review. In X. Zhai & J. Krajcik (Eds.), *Uses of Artificial Intelligence in STEM Education* (pp. 1–28). Oxford, UK: Oxford University Press.

Ngo, T. T. A. (2023). The perception by university students of the use of ChatGPT in education. *International Journal of*

שי פרוגל, דלית לוי, יעל יונדלר, קאטאכרזה: היסוד הסמוי של החשיבה על בינה מלאכותית

קאטאכרזה [catachresis], לפי חיים פרלמן, היא מטאפורה שהפכה להיות דרך הביטוי הרגילה בשפה, עד שדוברי השפה כבר לא שמים לב שמדובר במטאפורה. מטאפורה, לפי פרלמן, היא אנלוגיה בה התמזגו הנושא והמועבר (פרלמן 1983). השימוש בקאטאכרזה עשוי, לפיכך, להיות מטעה מאד מפני שהוא מאפשר להתייחס לדומי כזהות. כמו כול מטאפורה, היא אינה מעידה בגלוי שמדובר רק על אנלוגיה (דומי) ולא על זהות. מכיוון שהיא דרך הביטוי היחידה בשפה, אף לא מרגישים שמדובר במטאפורה. האם "הבינה המלאכותית" היא כבר קאטאכרזה? מה בִּינה ובין בִּינה? המושג בעברית, בינה, אף נושא משמעויות יתרות על המושג הלועזי אינטליגנציה [Artificial Intelligence]. מה אנו מייחסים באופן לא ביקורתי ל"בינה המלאכותית" עקב קאטאכרזה זו? איזה איכויות שלה אנו אולי מפספסים עקב קאטאכרזה זו? למה אנו מכוונים כשאנו אומרים ש"הבינה המלאכותית" לומדת או מבינה? למה אנו מתכוונים כשאנו אומרים שהיא קשובה אלינו?

המאמר בוחן את השיח באנגלית על השימוש ב"בינה המלאכותית" בחינוך כדי לבדוק כיצד מתפקדות קאטאכרזות שונות בשיח זה. איזה משמעויות הן גורמות לנו לייחס מבלי משים לב ל"בינה המלאכותית"? איזה הטעיות הן יוצרות בדיון? איזה ציפיות הן יוצרות אצלנו? עד כמה הדיון החינוכי ביקורתי ולא הולך שולל אחר קאטאכרזות אלה?

החלק הראשון של המאמר מציע דיון תיאורטי על מושג הקאטאכרזה ועל התפקיד שהוא ממלא בשפה ובשיח. החלק השני מציע מחקר אמפירי על השימוש בפועל בקאטאכרזות אלה בשיח החינוכי באנגלית.

9. בין דמיון למציאות: הספרות הפנטסטית כזירה חינוכית

יו"ר: לילי גלזנר

הספרות הפנטסטית יכולה לשמש כגשר בין עולמות הדמיון לבין עולמות החינוך, בהציבה שאלות מהותיות על תפקיד הספרות בעיצוב תודעה ובבניית מודעות חברתית ופוליטית. המושב יבחן כיצד טקסטים פנטסטיים - מספרות ילדים ישראלית, עבור בספרות ילדים ונוער אמריקאית ועד סיפורת לטינו-אמריקנית - עשויים לפעול ככלי חינוכי מורכב: מחד גיסא כמשקפי נורמות וערכים, ומאידך גיסא כמזמני חשיבה ביקורתית, תהייה ועצמאות. נעמוד על המתח שבין ספרות משמרת לספרות משחררת, ועל הפוטנציאל החינוכי של החוויה הפנטסטית.

רביב רייכרט,

"האריה שאהב תות" ו"כתר כתם קטשופ" - חניכה בספרות ילדים כשיח בין ספרות שמרנית לספרות משחררת

בהרצאה אדון במקומה של ספרות הילדים הפנטסטית כגורם מחנך, על רקע שיוכה הכפול למערכת הספרותית ולמערכת החינוכית. דרך התייחסות ל"האריה שאהב תות" של תרצה אתר ול"כתם קטשופ" של נורית זרחי - אבחן כיצד ספרות הילדים הפנטסטית פועלת ככלי חינוכי המעצב תודעה ערכית. אדגיש את המתח שבין ספרות שמעודדת ציות לנורמות ואתוסים מרכזיים לבין ספרות חתרנית, המקדמת חינוך לחשיבה ביקורתית, עצמאות ודמיון. אטען כי ספרות הילדים הפנטסטית מזמנת דיון חינוכי עמוק על מהותה של חניכה, על סמכות ועל תהליכי ההתפתחות של ילדים.

נטע בר-יוסף פז,

שהות באי-ידיעה: קורטאסר, הזרה, ופרשנות כתהליך חינוכי

סיפורי הפנטסטיים של חוליו קורטאסר מציגים עולם בדוי שבבסיסו האל-ביתי, הזר, המוזר ולעיתים חוסר-המשמעות הקיומי והאבסורד. קריאתם עם פרחי הוראה מאפשרת תהליך חינוכי עמוק ומשמעותי שתשתיתו היא ההסכמה לשהות בחוסר ההבנה ובהעדר המשמעות, הסכמה שרק היא יכולה לפתוח פתח לתהליך פרשני של ממש. זאת ועוד, אחד הכלים המרכזיים בסיפורת זו (ובאמנות בכלל), היא ההזרה, טכניקה ספרותית שבאמצעותה יוצר טקסט אפקט של ניכור או זרות כלפי משהו מוכר ויומיומי, כדי לגרום לקוראת לראות את הדבר המוכר כאילו בפעם הראשונה, באופן חדש, מוזר או מטריד. זיהוי ואבחנת ההזרה, מעניקות ללומדים מפתח למבט רענן וסקרני לא רק על הטקסטים אלא על התהליך החינוכי כולו, תהליך של פליאה.

לילי גלזנר,

חיבור בין תיאוריה לפרקטיקה - הזדמנות למורים לעתיד

משנת 2005 החלה לראות אור סדרת ספרי פנטזיה לקהל הצעיר, "פרסי ג'קסון והאולימפיים" מאת ריק ריירדן. ספרי הסדרה מציגים עולם בדיוני, דמוי העולם המערבי העכשווי, הנשלט באופן סמוי על ידי אלי המיתולוגיה היוונית העתיקה. בהרצאה אבקש לבחון מהי משמעות "תחיתים" של האלים הקדומים בטקסט הפנטסטי העכשווי. האם ריירדן, ששימש כמורה בחטיבת ביניים, חיפש מדיום להנגשת התרבות הקלאסית לקהל צעיר? לצד אפשרות זו, אציע קריאה אלגורית בסדרה, לפיה המיתולוגיה היוונית שימשה את ריירדן ככלי להעברת ביקורת על הציוויליזציה המערבית בת זמננו, ביקורת ברוח הגותם של אומברטו אקו וז'אן בודריאר.

10. חיבורים ודיאלוג בטיפול באומנויות

יו"ר: נעמה לב ארי

התמה המרכזית העולה כחוט מקשר בין הרצאות המושב, היא חיבורים ודיאלוג. המושב מציע מרחב של עשייה משותפת בין דוברים, בין כותבים, בין מרחבי פעילות ובין תחומים אמנותיים. כל ההרצאות נוגעות בפגיעות המשותפת לנו, ובמבט החומל של האחר. כך הוא החיבור בין מרחבים אמנותיים וטיפוליים במוזיאון תל אביב, כך היא ההזמנה של יצירות אמנותיות ומוסיקליות אל תוך הטיפול, כך הוא השילוב של הסיפורים האישיים והקבוצתיים. כל המפגשים המגוונים האלה יידונו כאן גם מן ההיבטים המחקריים, ויציעו דרכים חדשות של התבוננות טיפולית.

אנג'י ג'ייקובס-קיים ואורית דודאי, תפקיד התרבות בעת משבר

בתקופה האחרונה ובמיוחד לאור הטראומה של ה-7.10.23 עולה ביתר שאת השאלה מה מקומה של התרבות אל מול ממדי ההרס וחוויות הקיצון. כיצד מגיבים לפעולות קיצון ורוע אשר באופן מהותי מנוגדות לכל מרחב של התבוננות, יצירה, מחשבה ועיבוד. מהם הכלים שיש בידנו, כמי שעוסקים בחקר התרבות ובממשק בין פסיכותרפיה ואמנות אל מול פעולות המכוונות להרס התרבות. האם עלינו לשתוק או שמא זה הזמן להגיב כנוגדן לפעולות ההרס? בהרצאה נעסוק בשאלות הנוגעות ליכולת של השפה הפואטית (חזותית, מדיה וספרות) לאפשר מרחב לייצוג ואף עיבוד של חוויות קיצון ונתמקד בנקודת המבט של הטיפול באומנויות כמרחב המכיל חיבור לחיים.

רוני צימרמן, גוני צור, יפתח רון, אחרי הכול את שיר: פסיכודרמה משולבת שירים בעבודה עם מתמודדי נפש

ההרצאה מתארת טיפול קבוצתי בפסיכודרמה במתמודדי נפש בקהילה. הטיפול הפסיכודרמטי שילב במקרה זה רכיב משמעותי – שימוש בפזמונים נבחרים. פזמונים אלו, בביטויים המוזיקלי והטקסטואלי, שימשו בקבוצה כייצוג להלך נפש, כדרך למבע, ל-storytelling ולחוויות של נראות ושייכות. כמעין קפסולת זמן וגשר ל"שם ואז", לימים אחרים ולאזורי נפש רדומים. תיאור המקרה המוצג בהרצאה מתמקד בשלושה מהמשתתפים בקבוצה. באמצעות הפזמונים שהם בחרו אנו מבקשים לספר את סיפוריהם האישיים והנפשיים.

בהקשר רחב יותר ההרצאה מבקשת להאיר היבטים מסוימים הנוגעים לאפשרות השילוב בין תחומים אמנותיים שונים בטיפול באמצעות אומנויות.

מתן מרום, אנג'י ג'ייקובס קיים, השפעת הטיפול באסירות בין כותלי הכלא על המטפלות בהן

הטיפול באסירים חושף את המטפל לסיפורי הפגיעה שחולל המטופל, וכן לסיפורים שבהם האסיר הפוגע היה בעצמו קורבן וחווה טראומה בעברו. החשיפה והקשר עם המטופל עשויים לעורר במטפל תגובות והשלכות שונות. הספרות המחקרית כיום עוסקת ברובה בטיפול בנפגעי טראומה ובהשלכותיו השונות על המטפל. המרכזיות שבהן – טראומה משנית וטראומה עקיפה. בישראל קיים בית סוהר אחד לנשים. בהרצאה זאת נבקש לבחון את השלכות הטיפול בנשים אלו על המטפלות בהן – העובדות הסוציאליות בבית הסוהר. הטיפול באסירים ובאסירות מצריך מהעובדת הסוציאלית להתמודד עם סוגיות הכרוכות במילוי תפקידה כעובדת בארגון כליאה בשירות בתי הסוהר, סוגיות המלוות בקונפליקטים, בדילמות חברתיות ובעיבוד תכנים טראומטיים.

המחקר התבצע בשיטה איכותנית בגישה הפנומנולוגית באמצעות ראיונות עם עובדות סוציאליות המטפלות באסירות. מדובר במחקר חלוצי בתחום השלכות הטיפול בפוגעות, והוא מאיר על מפגש ייחודי המתרחש הרחק מעיני הציבור בין מי שמאמינות בתיקון ובשינוי לבין מי שנתפסות כנשים האלימות ביותר בישראל. המאמר משמיע את קולן של העובדות הסוציאליות בשירות בתי הסוהר, קול שחסר במחקר הקיים על ארגוני כליאה. ממצאי המחקר מצטרפים לממצאים נוספים בחקר הטראומה והשלכות המפגש עם נפגעי טראומה על גורמי מקצוע.

הניסוי נערך בשיתוף 43 מורים ומנהלים המלמדים מקצועות מגוונים ב-14 חטיבות ביניים המייצגות את כלל המגזרים בחברה הישראלית, בדגש על שותפות אקדמיה שדה ויצירה משותפת של חוקר-מורה (DC-RPPs). שיתוף הפעולה בין חוקר למורה מדגיש את החשיבות של מעורבות המורים בתהליך העיצוב, תוך הבטחת המעשיות של המסגרת והתאמה לפרקטיקות חינוכיות בעולם האמיתי. הניסוי פעל במתודולוגיית מחקר עיצוב חינוכי (Design Based Research): זיהוי אתגרים, פיתוח פתרונות מבוססי בינה מלאכותית, שנועדו להתמודד עם אתגרים אלו והתערבות איטרטיבית בסביבה חינוכית והערכה.

ממצאי המחקר מעידים על מודל כשירות בינה מלאכותית הכולל 4 מיומנויות ייחודיות לבינה מלאכותית: זיהוי מנגנוני בינה מלאכותית ואופן פעולתם; שימוש יעיל ומושכל בבינה מלאכותית; תפקוד אתי בתחום הבינה המלאכותית; שימוש יוזם ויוצר ערך בבינה מלאכותית. כל מיומנות בנויה ממספר תחומים. המודל מתעמק גם ברכיבי הידע הערכים והגישות. כמו כן, במסגרת הניסוי פותח ותוקף יחד עם מורים מודל בשלות למיפוי, הערכה ותכנון תהליך פדגוגי של הוראת הכשירות. המחקר מדגיש את ההכרח להכין את המורים והתלמידים גם יחד לנווט בנוף חינוכי רווי בינה מלאכותית, כמו גם את הצורך באינדיקטורים להערכה ובמודלים של הטמעה.

הניסוי התקיים במסגרת המכון למחקר יישומי של בינה מלאכותית באגף המחקר והפיתוח של משרד החינוך, מינהל חדשנות וטכנולוגיה, ובשותפות עם המזכירות הפדגוגית, יחידת התקשוב והטכנולוגיה ומינהל עובדי הוראה. המכון הוקם כחלק מהאסטרטגיה של הטמעה רחבה, אחראית ובת קיימא של בינה מלאכותית ברחבי מערכת החינוך במטרה לנצל את הפוטנציאל האדיר של בינה מלאכותית להגברת הרלבנטיות של החינוך בעידן של שינויים מהירים. המכון עוסק בתהליכי הוראה, למידה והערכה, כמו גם בתהליכי ידע ומינהל, שתומכים בעשייה החינוכית.

ליאור שור ומיה גרונר שמאי,

סמינר קליני במוזיאון: מודל הכשרה ייחודי במסגרת לימודי התואר השני לטיפול באמצעות אמנות בסמינר הקיבוצים

מודל הסמינר הקליני מתייחס לתהליכי ההכשרה הקלינית בשנת הלימודים הראשונה לתואר שני בטיפול באמצעות אמנות. המודל בהווייתו יוצר חיבור בין הלימוד התאורטי לבין יישומו הקליני בעבודת הסטודנטים עם אוכלוסיית המטופלים, באמצעות שפת האמנות.

בשנתיים האחרונות, במסגרת הסמינרים הקליניים המוצעים לסטודנטים שלנו צמח סמינר קליני ייחודי המאפשר בזכות מיקומו הפיזי ואופי ההדרכה והלמידה, להרחיב את גבולות המודל ולהעמיק את איכויותיו. במסגרת מ.ת.ת. (מרחב תרפיה ותרבות) נבנתה תוכנית הכשרה המחברת בין סטודנטים לטיפול באמנות מהסמינר לבין מבוגרים צעירים, בעלי צרכים מיוחדים המתנדבים בבית אריאלה, תוך שימוש נרחב בתשתיות הקיימות במוזיאון תל אביב. שילוב הסטודנטים במסגרת הקלינית הייחודית שנוצרה במוזיאון הוא מהלך ראשון מסוגו בארץ המביא לקדמת הבמה תפיסה חדשה ופורצת דרך של מקצוע הטיפול באמנות ושל תפקידי המוזיאון והשימוש בנכסיו.

בהרצאה נציג את מודל הסמינר הקליני, על שלל איכויותיו הייחודיות, ונדון במ.ת.ת. במוזיאון תל אביב כמקרה בוחן. נעמיק בחשיבה על האמנות כשפה מובילה והנחלתה לסטודנטים כבסיס בהכשרתם המקצועית.

11. נרטיבים של זיכרון: מלחמה, חברה ומשפט בפרספקטיבה היסטורית

יו"ר: מעיין מזור

אמנון יובל,

התבוסה ולקחיה הסוציאלי-פציפיסטיים: "המלחמה הפרנקו-גרמנית" לז'אן ז'ורס

דמותו של המנהיג הסוציאליסטי ז'אן ז'ורס (1859-1914) הפכה למיתולוגית בשמאל הצרפתי והעולמי בשל מגוון המאבקים שאותם הוביל, הכריזמה הבולטת שלו וההתנקשות בו ערב מלחמת העולם הראשונה. את העשור האחרון לחייו הקדיש ז'ורס לניסיון למנוע מלחמה עולמית, שהיה לו ברור שתמיט אסון על האנושות, באמצעות איחוד הזרמים הסוציאליסטיים, פעילות ענפה באינטרנציונל השני וכתביה עיתונאית פוריה. נאומים ומאמרים רבים אנטי-מלחמתיים שלו, שבהם הדגיש את הקשר ההדוק בין קפיטליזם, אימפריאליזם ומלחמה, מצד אחד, ואת האפשרות של פועלי העולם למנוע מלחמה באמצעות סולידריות על-מדינתית ואף הכרזה על שביתה כללית במקרה הצורך, הופיעו לאורך השנים באסופות הרבות של כתביו. עם זאת, חיבור ארוך אחד שפרסם ב-1908 במסגרת סדרת הספרים "היסטוריה סוציאליסטית 1789-1900" (שהוא היה עורכה), "המלחמה הפרנקו-גרמנית (1870-1871)" [La Guerre franco-allemande (1870-1871)], לא זכה במחקר להתייחסות רבה, לפחות לא בהקשר של מאבקו לשלום עולמי.

בחיבור זה ז'ורס מנתח את הסיבות ארוכות הטווח וקצרות הטווח, הקונקרטיות והאוניברסליות יותר, לפרוץ המלחמה בין צרפת לפרוסיה ולתבוסתה של צרפת בה. באופן בולט, הוא מפנה אצבע מאשימה כלפי משטרו הקיסרי של נפוליאון השלישי, ומקשר את הרס הרפובליקה השנייה על ידו לנסיגותיו לסכל את הגשמת זכותם של הגרמנים לאיחוד מדיני. משטר אוטוריטרי, יהיר ונטול צדק זה, הוא טוען, לא רק שגרם בשאיפותיו האימפריאליסטיות ובחרורי המלחמה שלו להתנגשות הרת האסון מול פרוסיה, אלא שאף הרס את רוח הסולידריות העממית שיצרה המהפכה הצרפתית, ובכך הוביל לתבוסה בשדה הקרב. חוסר נכונותו של לואי נפוליאון להתפשר עם פרוסיה, ורצונו לספח שטחים מהגדה השמאלית של הריין לצרפת, הביאו לתגובה מלחמתית מן הצד הגרמני, וזאת "משום שהתבוסה אינה יכולה להוות מסד [קיומי] לאף עם". אף על פי שמדובר בניתוח היסטורי, לא קשה לזהות את הדהודי ההווה המתוח של טרום מלחמת העולם הראשונה בתוכו, ואת השיעור שמעוניין ללמד ז'ורס בהקשר זה: שמירה על סולידריות אנושית, נכונות לפשרות מדיניות, הנהגת עקרונות דמוקרטיים ושמירה על זכויות כל העמים להגדרה עצמית - ימנעו מלחמות. למרבה הצער, בחרו מעצמות אירופה ב-1914 באפשרות ההפוכה, וההמשך הטראגי של המאה ה-20 ידוע.

מירב שניצר, תכשיטים, נשים ומה שביניהם

ויכוח מרתק על ענידת תכשיטים בימי הביניים התגלה באחד מהמקורות הפחות צפויים, במקורות ההלכתיים מימי הביניים. נראה כי גודל ועיצוב תכשיטים הוביל לקונפליקט בין רבני התקופה.

הדיונים במקורות ההלכתיים מספקים לנו נקודת מבט חדשה על חיי היומיום של נשים יהודיות, על קישוטי הלבוש שלהן ועל יחסיהן עם הרבנים וגם באופן מפתיע, נשים נוצריות. הן המקורות ההלכתיים מהתקופה והן המקורות הארכיאולוגיים כמו גם האוירים בכתבי היד, מצביעים על שינויים משמעותיים באופן ההתקשטות של נשים יהודיות. שינויים אלה היו חלק מהתפתחויות תרבותיות וכלכליות של הקהילות היהודיות, באזור ספציפי ובתקופה ייחודית, בצרפת ובעיקר בעיר פריז. מהמקורות השונים עולה שנשים יהודיות העדיפו לציית לחוקי האופנה שהיו נפוצים בתקופתן ולא לציית לחוקי הקהילה שלהן. בהרצאה אציג את השינויים, הקונפליקטים, כמו גם את התגובות והפתרונות המפתיעים בכל הנוגע לנשים ותכשיטים. בהרצאה אציג גם את מקומה של העיר פריז כמרכז אופנה עולמי כבר בימי הביניים ואת ההשלכות לחיי נשים יהודיות עד היום.

שרון גבע, זיכרון ופוליטיקה: מרד גטו ורשה במשפט אייכמן

מרד גטו ורשה, שפרץ ב-19 באפריל 1943, היה גילוי ההתנגדות המקיף, הממושך והידוע ביותר של יהודים לגרמנים באירופה הכבושה במלחמת העולם השנייה, סמל אולטימטיבי לגבורה של יהודים בתקופת השואה ואירוע מכונן במסגרת עיצוב זיכרון השואה בישראל.

מאמר זה בוחן את נוכחותו באירוע מפתח בהיסטוריה של החברה הישראלית ותודעת השואה שלה - משפטו של הפושע הנאצי אדולף אייכמן (1961). במרכז המאמר שלוש עדויות של ניצולים במשפט שעסקו במרד: צביה לובטקין ויצחק (אנטק) צוקרמן, חברי תנועה ציונית סוציאליסטית שהיו מבכירי הארגון היהודי הלוחם (אי"ל) בגטו ורשה, וד"ר דוד ודובינסקי, יו"ר הצה"ר (ברית הציונים הרוויזיוניסטים) בפולין והמנהיג הפוליטי של הארגון הצבאי היהודי (אצ"י) בגטו זה. בחינה של נסיבות זימונם להעיד, מהלך העדויות והדינמיקה שלהן, וכן התגובות לעדויות, מראה כי משפט אייכמן שיקף וביטא פרצפציות שכבר היו קיימות בשיח הציבורי הישראלי, כי אף שצביונו היה כאירוע לאומי קונצנזואלי המשפט היה זירה להתגוששות פוליטית, וכי בעבור הרוויזיוניסטים, משפט אייכמן היה הצעד הראשון לשינוע סיפור הגבורה של אצ"י מן השוליים אל מרכז השיח.

ההרצאה מבוססת על ממצאי המחקר בנושא זה בתמיכה של רשות המחקר, שפורסם בכתב העת

Holocaust Studies Geva, Sharon. "The Warsaw Ghetto Uprising at the Eichmann Trial." Holocaust Studies 31(2), (2025), pp. 234–253.

12. דיוקן של תקווה: השקת גיליון 'החינוך וסביבו' מ"ז

יו"ר: לילך ניישטט

משתתפים:

- אנה פינקלשטרן
- חיים חיון
- סיגל עוזרי-רויטברג
- לילך שליט
- תמר קטקו

הגיליון המיוחד של החינוך וסביבו (2025) מוקדש לדמויות מעוררות השראה. בגיליון מוצגות דמויות היסטוריות ובדיוניות, מן ההווה והעבר שמעידות על הערכים והשאיפות המנחים את סגל המכללה. זימון יחד מציב דיוקן קבוצתי של תקווה, תמונת חזון משותפת לעתיד לבוא. במושב יציגו המשתתפים את הדמויות שבחרו (משה רבנו, ד"ר ברנאר רייה, יונה עוזרי-שנבר, רחל הראל, יעקב וסילביץ' ותרצה ספיר), בניסיון לדמיין את נקודת מבטן על ישראל היום. מולדת, שהייתה בו יסוד מכונן. התפרקות זאת חושפת את היהודי החדש, שלכאורה נטוע היטב באדמת המולדת, כצבר חסר בית, שאינו אלא גלגול בן זמננו של היהודי הנודד.

ועדת ההיגוי של הכנס:

ד"ר ארביב אלישיב רינת (יו"ר),
פרופ' דוניצה-שמידט סמדר,
ד"ר לוי-פלדמן אירית,
רוזנברג קטיה

מרכזת הכנס:

קטיה רוזנברג

ניהול אדמיניסטרטיבי:

איילת שובל

